

40 éves az NKI

A magyar demográfiai kutatások intézményrendszere az 1950-es évek végétől kezdve folyamatosan épült ki arra a színvonalra, amely az utóbbi két évtizedben jellemzi a kutatásokat, biztosítja azok koordinációját és publikációját.

Bár Magyarországon sok helyen folynak demográfiai kutatások (egyetemen, a demográfiával határos tudományterületek kutatóintézeteiben, társadalomtudományi kutatásokkal foglalkozó vállalkozásokban és alapítványokban), a népeségtudomány legfontosabb központja mind a mai napig a Központi Statisztikai Hivatal (KSH), illetve az annak felügyelete alatt működő Népeségtudományi Kutató Intézet (NKI).

Az NKI jogelődjét, a Népeségtudományi Kutató Csoportot a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Demográfiai Elnökségi Bizottságának kezdeményezésére a KSH elnöke (akkor Péter György) alapította. A kutatócsoport 1963-ban kezdte meg működését; innen számítjuk az NKI életkorát. A csoport 1967-ben kapott intézeti rangot, és neve 1968 január 1-től: KSH Népeségtudományi Kutató Intézet.

Az NKI létrehozását a népeségtudomány iránt egyre növekvő társadalmi igények tették szükségessé. A demográfiai problémák Magyarországon már a 20. század elején a közéleti viták középpontjába kerültek. Az egyke, a paraszti társadalmon belül tapasztalható születéskorlátozás ténye a két világháború között élénken foglalkoztatta a közszereplőket. Az 1960-as években bekövetkezett – akkor világviszonylatban egyedülálló – termékenységsökkenés, a „kicsi vagy kocsi” problémája újra nagy vitákat váltott ki. Ezen és más demográfiai folyamatok korai jelentkezése és nyilvánosságon belüli érzékelése kedvező körülményeket teremtett az intézményesüléshez.

Az intézet feladatköre a népeségtudomány elméleti és gyakorlati művelése, ennek keretében alap- és alkalmazott kutatások végzése, a népesség és a népesedési folyamatok kutatása, a társadalmi-gazdasági fejlődés és a népesedés közötti kölcsönhatások, összefüggések tudományos feltárása és előrejelzése, a népesedéspolitika tudományos megalapozása, a demográfiai kutatás módszereinek fejlesztése. Az intézet tehát amellest, hogy államigazgatási intézmény felügyelete alatt áll, akadémiai kutatóintézeti jelleggel (is) bír. Az MTA az intézetet hosszú időszakon keresztül folyamatosan jelentős anyagi támogatásban részesítette, az MTA Demográfiai Bizottsága pedig a kezdetektől a mai napig megkülönböztetett figyelemmel kíséri az NKI szakmai tevékenységét.

Az NKI az elmúlt negyven évben változó létszámú és összetételű kutatógárdával, időről-időre megújított tevékenységével hazai és nemzetközi szinten egyaránt ismert és elismert kutatási központtá vált. A közepes nagyságrendű kutató intézetek közé tartozik, jelenleg a teljes munkaidőben foglalkoztatott kutatók létszáma 15 fő, két kutató részmunkaidős. További három kutató az MTA által támogatott kutatócsoport tagjaként tartozik az intézethez. A kutatók több mint fele minősített, 50 százalékuk 40 év alatti. A könyvtáros, titkárnői, ügyintézői munkakörökben teljes munkaidőben hatan, összesen tizen dolgoznak.

Mint az ilyen méretű intézeteknél általában, az NKI kutatási profilját, prioritásait, kapcsolatrendszerét jelentős mértékben befolyásolták az igazgatók törekvései és lehetőségei. Az NKI első igazgatója Szabady Egon (1962–1977) volt, őt Tekse Kálmán (1977–1978), majd Molnár László (1978–1981) követte. Monigl István 1981 és 1990 között vezette az NKI-t. A rendszerváltozás utáni igazgatók sorrendben Miltényi Károly (1990–1996), Csernák Józsefné (1996–1997), Faragó Tamás (1997–1999) voltak. Spéder Zsolt 1999 óta áll az NKI élén.

Az NKI-ban számos neves kutató, oktató, államigazgatási szakember, közéleti személyiség kezdte pályafutását, illetve folytatott kutatásokat a népeségtudomány területén. Közülük Vukovich György és Katona Tamás egy-egy cikluson keresztül a KSH elnöke, Szabady Egon és Vukovich Gabriella a KSH elnökhelyettese. Jelentős kutatásokon dolgoztak az intézetben a tudomány olyan, nemzetközileg is elismert tekintélyei, mint Andorka Rudolf, Cseh-Szombathy László, Nemeskéri János, Dányi Dezső, Valkovics Emil.

Tartalom

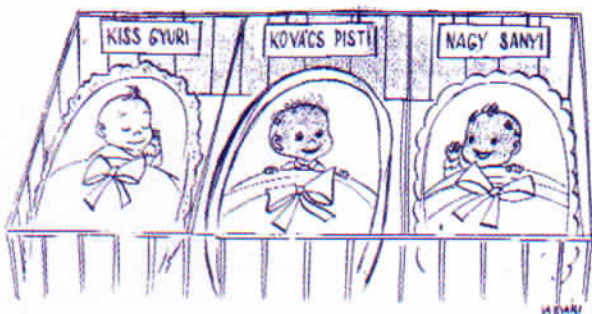
40 éves az NKI

Az NKI kutatásai és munkatársai
Népesség, tudomány, politika
Népesedési Kormánybizottság

Szemle

A nyugdíjasok helyzete
Bevezetés a demográfiába
A budapesti alkoholisták
Law and Fertility / Jogszabályok
és termékenység
Népesedési közvéleménykutatás
A budapesti öngyilkosok
A magyarországi népesség
1880–2050
Demográfiai átmenet
Élettársi kapcsolatok
Serdülőkorban szült anyák
A halandóság területi eltérései
Haza csak egy van?

HÚSZ HÉT A SZÜLÉSI SZABADSÁG

Hogy mi mindent köszönhetnek nekünk a nők!...

Ludas Matyi, 1963. január 17., Vasvári Anna

Az NKI kutatói mellett a KSH társadalmi statisztikai főosztályain is többen foglalkoztak demográfiai vizsgálatokkal, kiemelkedő hazai és nemzetközi elismertséget érve el. Ez jelentősen növelte a magyar demográfiai tudomány kapacitását, viszont az ezzel járó koncentráció néhány területen hátráltatta a kutatómunka fejlődését.

Bár a kutatómunka anyagi és személyi feltételei az 1980-as évek végétől romlottak – egyes időszakokban az intézet működését lényegében a kutatók által elnyert pályázatok, elsősorban az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) biztosították, és csökkent az intézet kutatói állománya is –, az 1990-es évek végétől jelentős, pozitív változások történtek. Az intézet elhelyezése hosszabb időre megoldódott, kiépült a korszerű számítástechnikai háttér, új lendületet kapott a kutatómunka. A KSH növekvő támogatása, a Statisztika Nemzeti Programból finanszírozott adatfelvételek, az elnyert Nemzeti Kutatás-Fejlesztési Programok (NKFP), a még jelentősebbé váló OTKA-támogatás új hátteret adtak a kutatásoknak és a kutatásszervezésnek.

Az NKI jelenleg folyó kutatásaiban meghatározó szerepet játszanak a hagyományos demográfiai problémafelvetések. Kutatásokat folytatunk az alapvető népesedési folyamatokról (termékenység, házassági mozgalom, válások, halandóság, vándormozgalom). Vizsgáljuk a népesség strukturális jellemzőit, az ezekben megnyilvánuló összefüggéseket (öregedés, család- és háztartásszerkezet alakulása, területi elhelyezkedés, iskolázottság, gazdasági aktivitás, speciális népességcsoportok). Végül pedig előrejelzéseket készítünk a népesedési helyzet alakulásáról. E kutatások döntően a népmozgalmi adatok, illetve a népszámlálások adatainak feldolgozásával folynak.

Az intézetben nagy hagyományai vannak a survey alapú kutatásoknak, amelyeknek a második demográfiai átmenet, a családi életmód gyors differenciálódása újabb lökést adott. Az elmúlt évtizedben célzott vizsgálatok folytak a serdülőkorú anyák helyzetéről, a házasságon kívül szülő nők társadalmi összetételéről. Folyamatosan vizsgáltuk a lakosság véleményét egyes demográfiai eseményekről (terhesség-megszakítások, család- és népesedéspolitikai intézkedések).

Intézetünkben jelentős múlttal rendelkeznek és lényeges részét képezik a kutatási struktúrának a történeti-demográfiai és a biodemográfiai kutatások.

Az NKI az elmúlt években több nagyszabású adatfelvételt valósított meg. 2000-ben bekapcsolódtunk egy kiterjedt európai összehasonlító vizsgálatba (Population Policy Acceptance). Ennek keretében elemezzük a népesség demográfiai magatartását, a nemi szerepeket, a változó értékeket, a generációk közötti kapcsolatokat, a házasság és az együttélés minőségét, illetve az alternatív népesedés- és családpolitikai intézkedések elfogadottságát.

Az NKI jelentős vállalkozása a 2001-ben indított „Életünk fordulópontjai” elnevezésű demográfiai panelfelvétel. A KSH támogatásával 2001–2002-ben zajlott le a panelfelvétel első hulláma, több mint 16 ezer fő megkérdezésével. A sokrétű, objektív és szubjektív információkat, széles tematikát tartalmazó felmérés kapcsolódik a Gender & Generation elnevezésű, új, átfogó európai összehasonlító vizsgálat-sorozathoz. Az adatfelvétel második hullámára várhatóan 2004-ben kerül sor.

NKFP-támogatással valósultak meg adatfelvételek a válásokról, a külföldiek magyarországi fogadtatásáról és a bevándorlók beilleszkedéséről. Az utóbbiról szóló kutatási beszámoló díjat nyert az Európai Népeségtudományi Egyesület (EAPS) 2003. évi varsói konferenciáján¹.

Az intézeti kutatások eredményeit több formában juttatjuk el az érdeklődőkhöz. A kutatások első, részletesebb eredményei a *Kutatási jelentések* sorozatban jelennek meg. A tágabb szakmai kutatói kört célozza meg a *Demográfia* című negyedéves folyóirat. A szintén évente négy alkalommal megjelenő *KorFa* című hírlevélben törekszünk sokoldalúan és színesen bemutatni az alapvető demográfiai és szociológiai összefüggéseket és ismereteket, elsősorban a politikai döntéshozók, az újságírók és az érdeklődő értelmiségiek részére. A *Working Papers* sorozatban tanulmányokat közlünk angol nyelven. Az intézeti kutatások eredményei más, nem az intézet által szervezett publikációs formákban, nemzetközi és hazai folyóiratokban, könyvekben is megjelennek.

Az NKI székhelye Budapesten, a XIV. kerület, Angol utca 77. sz. alatt található. Honlapunk jelenleg a <http://w3.ksh.hu/nki>, 2003 végétől pedig a <http://www.ksh.hu/nki> alatt lesz olvasható, angol nyelven is.

Hablicsek László, az NKI igazgatóhelyettese
lhabl@mailto.ksh.hu

Ludas Matyi, 1963. január 31., Balázs-Piri Balázs

A demográfiai kérdések a humoristáknak is adnak kenyeret. A jubileumi *KorFa* számot 1963–2003 között készült karikatúrákkal éles megvilágításba helyezett és görbe tükörben felénk fordított korszépekkel – kívántuk emlékeztetést tenni

A megidézett művészek többsége már nincs közöttünk. Minden igyekeztünk ellenére sem sikerült megtalálnunk azokat, akiktől az újraközlés jóváhagyását kérhettük volna, pedig a MÚOSZ Karikaturista Szakosztályt is megkerestük. Nagy örömünkre megkaptuk viszont Balázs-Piri Balázs és Barát József grafikusművészek beleegyezését rajzaikat közzétételéhez, és Gyöngy Kálmán grafikusművész hozzájárulását az általa szerkesztett elektronikus gyűjtemény (Névjegy) használatához. Ezúton is köszönjük.

Daróczy Etelka és Várné Hegedűs Zsuzsanna,
akik a karikatúrákat válogatták

¹ Az Egyesületről és a konferenciáról a *KorFa* 2003/1–2. száma tájékoztat (10. és 12. oldal).

Az NKI kutatásai és munkatársai

Életünk fordulópontjai

Társadalmi–demográfiai panelvizsgálat a KSH-val közös vállalkozásban, „A demográfiai folyamatok társadalmi–gazdasági beágyazottsága” című NKFP 5/128/2001 program támogatásával. A kutatás része a „Generation and Gender” (generáció és társadalmi nem) című nemzetközi kutatási együttműködésnek, amelynek programjában a KSH és a KSH NKI társaságában hét intézmény vesz részt: ENSZ EGB Népesedési Részleg (UNO/ECE/PAU Genf), Országos Demográfiai Kutatóintézet (INED, Párizs), Max Planck Demográfiai Kutatóintézet (Rostock), Holland Interdiszciplináris Demográfiai Intézet (NIDI, Hága), La Sapienza Egyetem (Róma), a Londoni Közgazdasági Egyetem (LSE, London), a Kanadai Statisztikai Hivatal (Ottawa).

Futamidő: Az első adatfelvételi hullám kérdése 2001 november 2002 február között zajlott, 2004-ben kerül sor a másodikra, az ismételteket háromévente tervezzük.

A 2001/2002-es minta eredeti nagysága 24 138, a sikeres összeírás 67,9 százalék.

Kutatásvezető: Spéder Zsolt.

Közreműködő kutatók: Dobossy Imre, Gödri Irén, Kamarás Ferenc, Kapitány Balázs, Pongrácz Tiborné, S. Molnár Edit, Virágh Eszter.

A kutatás háttere és célja: A népszámlálási és a népmozgalmi adatok csak korlátozottan alkalmasak ok-okozati összefüggések feltárására, a demográfiai viselkedés átalakulásának mechanizmusáról kialakított elméletek (pl. második demográfiai átmenet, gazdasági megközelítések, a társadalom integráltságának hangsúlyozása) ellenőrzésére. Ez a felismerés motiválta annak az adatbázisnak a megteremtését, amely módot adhat a szóban forgó demográfiai jelenségek mögött meghúzódó individuális, csoportszintű (kohorszspecifikus, réteghez, településhez kötött) és makroszintű tényezők megragadására, a kölcsönhatások feltérképezésére. További teljesítendő igény, hogy részletes képet kapjunk a népesedési folyamatok hatásairól és jóléti következményeiről.

A kutatás problémakörei:

Élettársi kapcsolat és/vagy házasság;

A párkapcsolatok minősége;

A gyermekvállalás körülményei és következményei (45 év alattiak);

Felkészülés a nyugdíjas korra (45 év feletti aktívak);

A nyugdíjasok életkörülményei (45 év feletti nyugdíjasok);

A szülői család elhagyásának folyamata;

Generációs kapcsolatok és egyenlegek;

A szegénység társadalmi–gazdasági jegyei és demográfiai tényezői;

A cigányság életkörülményei;

Általános értékek és attitűdök;

Mintavétel, adatfelvétel, módszertan.

További információ: KorFa 2002/2: 5–6. oldal, KorFa 2003/1–2, Spéder Zsolt (szerk.): Életünk fordulópontjai. Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés. KSH NKI

Műhelytanulmányok 1, Budapest, 2002; Kapitány Balázs (szerk.): Életünk fordulópontjai. Módszertan és dokumentáció. Az adatfelvétel ismertetése. KSH NKI Műhelytanulmányok 2, Budapest, 2003.

Demográfiai kihívások

A demográfiai folyamatok társadalmi–gazdasági beágyazottsága című, konzorcium keretében megvalósuló sokoldalú kutatási program vezető intézménye a KSH NKI, tagjai a BMGE Szociológia és kommunikáció tanszék, a BKÁE Szociológia és szociálpolitika tanszék és a ME Üzleti információgazdálkodási és módszertani intézet, támogatója a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program (NKFP/5/128).

Futamidő: 2001–2003.

Kutatásvezető: Spéder Zsolt, a kutatás koordinátora: Földházi Erzsébet.

Alprogramok

1. Népesedési folyamatok és a társadalmi tagság összefüggésrendszere – különös tekintettel a hátrányos helyzetűek újratermelődésére

Témavezető: Spéder Zsolt.

A társadalom különböző rétegeinek demográfiai magatartása egyre inkább eltér egymástól. Különösen igaz ez azokban az országokban, ahol később kezdődött a modernizáció, amikor az egyének előtt egyre több választási lehetőség nyílik, egyre nagyobb teret kapnak az értékalapú és/vagy haszonelvű döntések. A kutatás során szisztematikusan megvizsgáljuk, mennyiben tér el az egyes rétegek, csoportok attitűdje a népesedési folyamatokról, illetve mennyiben tér el a különböző társadalmi csoportokba tartozók viselkedése. Az is kérdés, vajon a különbségek a hagyományos társadalmi rétegek között húzódnak meg, vagy esetleg értékalapú megosztottság alapján kell keresni a társadalmi csoportok közötti „törésvonalakat”.

A társadalmi tagolódás- és szegénységkutatásban egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a társadalom demográfiai szerkezete (generációk és nemek) továbbá a demográfiai státusváltás (házasság, válás, gyermekszületés, özvegyülés) egyre erőteljesebb és önálló hatással van az egyének és családok anyagi jóléti helyzetének alakulására. A demográfiai jellemzőknek és eseményeknek növekvő szerepük van abban, ki milyen jóléti pozíciót foglal el a társadalomban.

Mindezek arra mutatnak, hogy mind a demográfiai folyamatok, mind a társadalmi rétegződés megértése megkívánja a köztük lévő összefüggések tisztázását. Meggyőződésünk, hogy ez által jobban meg tudjuk magyarázni az 1990-es években bekövetkezett demográfiai rendszerváltást.

2. Családformák differenciálódása, új típusú együttélési formák

Témavezető: Pongrácz Tiborné.

A családformák differenciálódását a párkapcsolatok létrejöttének, felbomlásának és újraalakulásának dinamikája határozza meg. Jelen kutatásunkban a párkapcsolatok létrejöttében a házasság vagy élettársi kapcsolatok dilemmája jelenti a kulcskérdést. A megszűnést tekintve pedig a házasságok idő előtti felbomlása, a válás elterjedése és társadalmi elfogadottságának megértése áll a vizsgálatok középpontjában.

Kérdések, kutatási témák:

Azonosságok és különbségek a házasságban, illetve a házasság nélkül együtt élő párok népese-
desi magatartásában, családi hátterében, értékrendjében.

Milyen szempontok alapján döntenek az együtt élő párok a kapcsolat törvényesítése, illetve annak elutasítása mellett? Az élettársi kapcsolatot választók esetében milyen mértékben van szó értékrendi döntésről, a házasság tudatos elutasításáról és milyen mértékben az objektív helyzet kényszerítő hatásáról?

A házasságon kívüli születések mint az élettársi kapcsolatok legjelentősebb népesedési hatása.

A házasság és az élettársi kapcsolatok megítélése a közvéleményben: értékrend, felelősségvállalás, okok és következmények.

Az élettársi kapcsolatok alakulása és társadalmi megítélése Európa más országaiban.

3. A gyermekszám alakulása, befolyásoló tényezői és hatása a népesség egésze valamint az egyes társadalmi csoportok reprodukciójára

Témavezető: Kamarás Ferenc.

Az elmúlt tíz évben felgyorsult a termékenységek hosszabb időszak óta észlelt hanyatló irányzata, rendszerváltás zajlott le a családalapítás és a gyermekvállalás területén is. Egyre több a nő, aki hajadon és a gyermektelen fiatalok körében, későbbi életkorra tolódot a gyermekalkadás, emelkedett a szülő nők átlagos életkora, eddig nem tapasztalt méreteket öltött a házasságon kívüli születések aránya.

A kutatás célja, hogy átfogó képet adjunk az 1990-es évek eseményeiről és feltárjuk a lehetséges tendenciákat. A népmozgalmi adatok alapján arra keressük a választ, valóban irányváltás következett-e be a születési mozgalom hosszan tartó hanyatlását követően a 2000. évben. A népszámlálási adatok speciális feldolgozásai többirányú elemzési igény kielégítésére szolgálnak. Ezek adják a kiinduló adatbázisát a szülőképes korú női népesség családi állapot, korcsoport (korév) és gyermekszám szerinti továbbvezetésének. A népszámlálás termékenységi adatai az egyetlen teljes körű adatforrások a születések társadalmi és területi különbségeinek feltárásában és elemzésében. A kérdés az, hogy a társadalom szerkezetében történt változások hogyan hatottak a termékenység szintjére, a különböző célú és irányú családpolitikai intézkedések fokozták vagy enyhítették a társadalmi különbségeket. A harmadik adatfor-

rás a reprezentatív vizsgálat, amely lehetőséget teremt az okok, a befolyásoló illetve motiváló tényezők, az egyéni szándékokat, cselekvéseket és döntéseket mozgató rugók vizsgálatához.

4. Az egészségi állapot és a halandóság trendjei, társadalmi és gazdasági meghatározottsága, különös tekintettel a középgenerációk európai összehasonlításban kiemelkedően magas kockázati szintjére

Témavezető: Daróczi Etelka.

Az alprogram célja a társadalmi és a gazdasági fejlettség országonként eltérő színvonalára és országon belüli differenciálódására, valamint az egészségi állapot és a halandóság szintje közötti összefüggéseket feltárása, továbbá a hazai középgenerációk kiemelkedően magas halandóságának ebben a keretben történő értelmezése. Az elemzés az európai országokra terjed ki, és a hangsúlyt a kilencvenes évekre helyezi. A halandóság tekintetében az összefüggéseket részletes számszerű elemzések segítségével kutatjuk. A halandóságot mint függő változót a halandósági tábla mutatói segítségével, nemek és korcsoportok szerint mérjük, kitérve a főbb halálokokra is. Nemzetközi összehasonlításban vizsgáljuk a különböző jellegű (extenzív, intenzív) és a különböző ütemű gazdasági növekedés és a halandóság nemenkénti és korcsoportonkénti szintjének változása közötti kapcsolatot, illetve a keresztmetszeti (különböző gazdasági fejlettségi szintet képviselő országok közötti) összefüggéseket, bemutatjuk a keresztmetszeti összefüggések egy-egy országra vonatkozó alkalmazásának korlátait. Külön vizsgáljuk a gyermek-, a felnőtt és az időskori halandóság alakulását, a nők és a férfiak abszolút és egymáshoz viszonyított életesélyeit, továbbá kitérünk a főbb halálokok szerinti halandóság változására. A feladat újszerűségét a dinamikus és a statikus szemlélet ötvöztetése, a különböző életkorok és a nemek szerinti életesélyek párhuzamos vizsgálata jelenti.

5. A demográfiai öregedés társadalmi kihívásai

Témavezető: Hablicsek László.

A népesség öregedése az utóbbi évtizedek egyik demográfiai alaptendenciája és az egyik legnagyobb kihívást jelenti a 21. században. A magyarországi demográfiai öregedés első nagy hullámának lezárulása után ideje számvetést készítenünk: hol állunk, hol tartunk az öregedés – a hazai és a nemzetközi előszámítások szerint egyaránt bekövetkező – újabb, 21. század eleji hullámának kibontakozása előtt. A fő kérdésvetések az alábbiak:

Mi a szerepe az öregedésben a gyermekszám csökkenésének, az élettartam növekedésének, a vándorlásnak?

Hogyan alakul át a család- és háztartás-struktúra, alakul ki az egyedülállók nagy és növekvő tábora?

Melyek a népesség-öregedés regionális és települési távlatai, különös tekintettel a városi népesség gyors előregedésére?

Milyen összefüggések vannak az iskolázottság

emelkedése és a demográfiai öregedés között? Milyen következményekkel jár a gyermekszám csökkenése és az élettartam meghosszabbodása a gazdaságilag aktív életútra?

Meghosszabbítható-e az emberi élet hossza? Melyek a korai egészségromlás legfontosabb összetevői? Milyen egészségügyi, környezeti, életmódbeli stratégiai változások várhatók, illetve javasolhatók a korai egészségromlás megelőzése érdekében?

Hogyan alakulnak az idősök életkörülményei, melyek a tipikus élethelyzetek és csoportok? Melyek a legrosszabb helyzetben lévő idős népességcsoportok? Milyen szociálpolitikai eszközrendszer lehet képes a legkínzóbb egyenlőtlenségek mérséklésére?

Hogyan aktivizálható az idős nyugdíjas népesség, milyen szerepet vállalhat a fenntartható fejlődés biztosításában?

6. A Magyarországra bevándorlók beilleszkedési esélyei és a beilleszkedésüket befolyásoló tényezők

Témavezető: Tóth Pál Péter.

A Magyarországon élő bevándorlók növekvő számának hosszú távú hatásairól nincsenek ismereteink. A fogadó társadalom szempontjából nem lényegtelen, hogy a különböző ide érkező és itt letelepedő csoportokra milyen fokú beilleszkedés jellemző. A bevándorlók új környezethez való alkalmazkodása nem mindig zökkenőmentes, a bevándorlást nemegyszer a bizonytalanság, az elidegenedés, a saját szubkultúra, valamint a befogadó társadalom irányában tanúsított ambivalencia kísérheti. Lényeges szerepet játszik a bevándorlók beilleszkedésének sikerességében az új mikrokörnyezet bevándorlókhoz való viszonyulása is, hiszen a befogadás vagy az előítéleteken alapuló elutasítás megkönnyítheti, illetve megnehezítheti a beilleszkedést.

A Magyarországra irányuló migrációs folyamatok sajátossága, hogy a bevándorlók több mint 60 százaléka a környező országok magyar nemzeti-ségű állampolgárai közül rekrutálódik.

A kutatás célja egyrészt a Magyarországra érkező bevándorlók beilleszkedési feltételeinek, valamint a lakosság részéről való fogadtatásának a vizsgálata. A társadalomban a különböző származású bevándorlók iránt tanúsított attitűdöket, viszonyulásokat kívánjuk feltárni, továbbá a különböző migrációs politikai intézkedések támogatottságát a lakosság részéről.

7. A népesedés és az emberi, emberbarát környezet alakítása, különös tekintettel a gyermekekre, az idősekre és a fogyatékosokra

Témavezető: S. Nagy Katalin.

A kutatásban demográfiai szempontból fogalmazuk újra és taglaljuk azt a nagyon régi kérdést: Hogyan hat az emberi viselkedésre az a környezet, amelyben él? Közelebről: Mennyiben segíti vagy gátolja a környezet az idősök életmódját, a (kis)gyermeki korról együtt járó mindennapi praxist – és ezáltal a gyermekvállalást, szülési kedvet – továbbá a fogyatékosok társadalmi integrációját?

A várorelemzés ökológiai irányzata és az urbanizmus mint életmód adja a kutatás elméleti keretét. A várost a kollektív fogyasztás szerves részének tekintjük. Kiinduló színterünk egyrészt az otthon, „az élet tere”, másrészt a városközpont (a hatalom, az „ügyintézés”, a kulturális intézmények tradicionális centrumai) és a kilencvenes években létrejött új központ (központok) összehasonlítása. Ennek megfelelően választottuk meg felvételünk helyszíneit Terézváros-Budapest (centrum); Nagykanizsa (Zala megyei, regionális központ, tradicionális kisváros) és Miskolc (Borsod, ipari nagyváros), köztér, utca, lakás (nyilvános tér – magántér).

A kutatás anyagai: gyermekek és gyermekes szülők, öregek (indok: hazai demográfiai adatok), valamint fogyatékosok. A tér és a mikroökológiai tényezők különböző elemeinek szocio-demográfiai hatását, a környezet és az emberek viselkedése közötti összefüggéseket tárjuk fel.

8. A népesedési és a gazdasági folyamatok közötti kölcsönhatások, különös tekintettel a gazdasági aktivitás és a demográfiai magatartás összefüggéseire

Témavezető: Besenyei Lajos.

Szükség van a rendszerváltozást követő népesedési és gazdasági folyamatok kölcsönös egymásra hatásának vizsgálatára, a komplex folyamatok feltérképezésére, az ok-okozati láncolatok feltárására. Jelen kutatásban arra vállalkozunk, hogy rendszerbe foglaljuk és áttekintjük a demográfiai és gazdasági folyamatok kölcsönhatását és ennek következményeit. A vizsgálat témái:

A gazdasági és népesedési folyamatok kölcsönhatási pontjainak áttekintése, számbevétele;

A kapcsolati pontok összefüggéseinek vizsgálata, az egymásra ható folyamatok feltérképezése;

A gazdasági aktivitás és a népesség egyes rétegeinek demográfiai magatartása közötti összefüggések kiemelése, részletezése;

Következtetések levonása a demográfiai életciklus egyes elemei és a gazdasági folyamatok, elsősorban a gazdasági aktivitási ciklus elemei között;

A népesedéspolitikai és a gazdaságpolitikai eszközök hatásainak feltérképezése az 1990-es évektől, kísérlet az összesített hatások, azok következményeinek feltárására;

A népesedési-, és gazdaságpolitikai stratégiai programok input-output vizsgálatára, következtetések levonására;

Javaslatok kidolgozása az országos és térségi (regionális) szociál- és foglalkoztatáspolitikai alakításában.

9. Az alkoholizmus és a drogfogyasztás főbb jellemzői, társadalmi csoportok szerinti kockázatainak összetevői, ezek hatása a demográfiai folyamatokra

Témavezető: Elekes Zsuzsanna.

Az utolsó (részletes, önálló) alkohol-epidemiológiai vizsgálat 1986-ban készült, jelenleg semmilyen megbízható információval nem rendelkezünk a magyarországi felnőtt lakosság alkohol- és drogfogyasztási, valamint dohányzási szokásairól. A

rendelkezésre álló statisztikai adatok arra utalnak, hogy a mértékelt alkoholfogyasztás igen elterjedt a magyar lakosság körében, és az alkoholfogyasztás jelentős mértékben hozzájárul a rendkívül magas halálozási arányokhoz. Ugyanakkor a tiltott szerek fogyasztása megjelent a felnőtt népesség körében is, másrészt a legális szerek – elsősorban a nyugtatók és altatók – fogyasztása kifejezetten gyakori, sőt sokszor a fiatalok tiltott vagy legális szer fogyasztásának gyakori indítéka a szülők nagymértékű gyógyszerfogyasztása.

A kutatás célja, hogy megbízható információkat szerezzünk a normál populáció fogyasztási szokásairól, a veszélyeztetett viselkedési formák elterjedtségéről, gyakoriságáról, ennek okairól és következményeiről. A kutatással egyben kapcsolódni szeretnénk a „Gender, Culture and Alcohol” című nemzetközi kutatáshoz, amelynek célja: 1. A férfiak és nők alkoholfogyasztási szokásainak összehasonlítása országokon belül és a résztvevő országok között; 2. Az alkoholfogyasztással kapcsolatos problémák összehasonlítása férfiak és nők között országokon belül és országok között; 3. Az egyes országok ivási szokásának, kultúrájának összehasonlító elemzése a nők ivási szokásaival és a társadalomban betöltött szerepükkel.

10. A rendszerváltás hosszú távú demográfiai hatásai, a népesedési kérdések stratégiai kezelésének főbb területei

Témavezető: Spéder Zsolt.

Az alprogram alapvető funkciója, hogy a többi kutatási alprogram részére kialakítsa az alapvető értelmezési és elemzési kereteket; integrálja az egyes alprogramokban folyó munkákat; megfelelő infrastrukturális kereteket biztosítson; szintetizálja az alprogramok eredményeit; fórumot teremtsen az alprogramok eredményei számára, az eredményeket a szakmai és közéleti nyilvánosság rendelkezésére bocsátja.

Kistérségi népesség-előreszámítás

A „Kistérségi népesség-előreszámítás, kísérleti munkaerő-kínálati előrebecslés a 2001–2010 időszakra” című, hét részfeladat megvalósítására vállalkozó konzorcium vezető intézménye a KSH NKI, tagja az Aktív Társadalom Alapítvány, támogatója a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program (NKKF/5/175).

Futamidő: 2001–2002.

Kutatásvezető: Hablicsek László.

Alprogramok

1. A gazdasági fejlődés regionális (kistérségi) folyamatai

Témavezető: Faluvégi Albert.

A részprogram keretében a kistérségi népesség-előreszámítás, a kísérleti munkaerő-kínálati előrebecslés elvégzéséhez a gazdasági folyamatokból következő háttérrel biztosítjuk.

Míg a regionális elemzések a főváros–vidék, illetve a Nyugat–Kelet markáns különbségeit mu-

tatják, a kistérségeket tekintve sokkal differenciáltabb a kép. A piacgazdaságra való átmenet végére kialakult térszerkezetben tagolt és egymástól eltérő növekedési pályákon haladó térségtípusok különíthetők el.

Az alprogram ezeknek a térségtípusoknak a meghatározását, az eltérő növekedési pályákat meghatározó gazdasági tényezők várható területi alakulását vizsgálja.

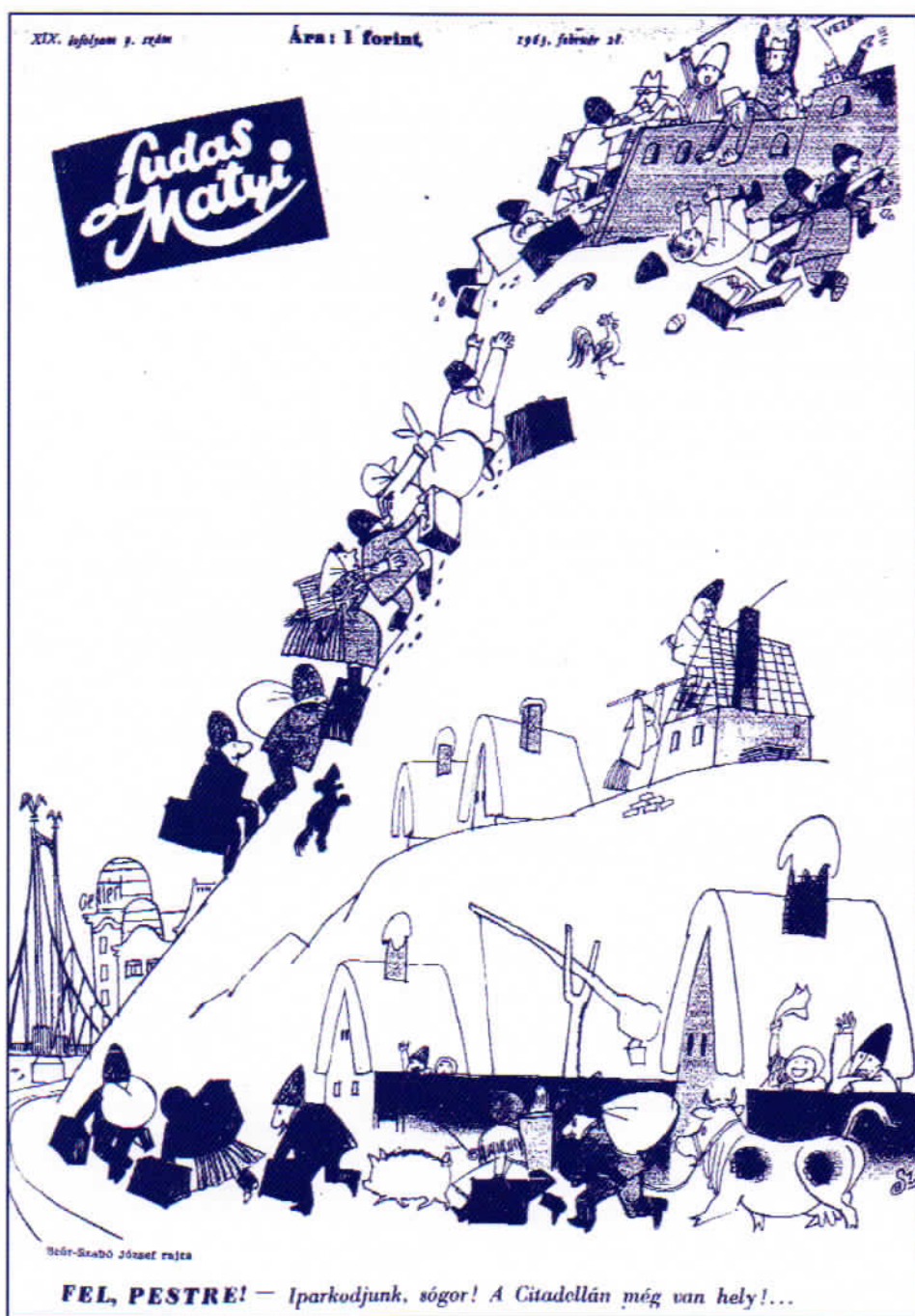
Fontos feladat továbbá a gazdasági tényezők és a népesedési, iskolázottsági, aktivitási faktorok közötti összefüggések vizsgálata. Hazai és nemzetközi vizsgálatok egyaránt aláhúzzák, hogy a gazdasági fejlettség/fejlődés jelentős szerepet játszik a területek, térségek humán erőforrás-jellemzői közötti különbségek magyarázatában – együtt más, társadalmi-kulturális tényezőkkel. Ennek alapján a kistérségek lehetséges gazdasági fejlődése a követ-

kező évtizedben függő változóként funkcionálhat a humán munkaerő-potenciált befolyásoló egyes folyamatok hipotéziseinek kidolgozásánál, elősegítve megalapozottabb és a várható fejlődés egészével jobban összhangban lévő demográfiai és munkaerő-kínálati hipotézisek kialakítását.

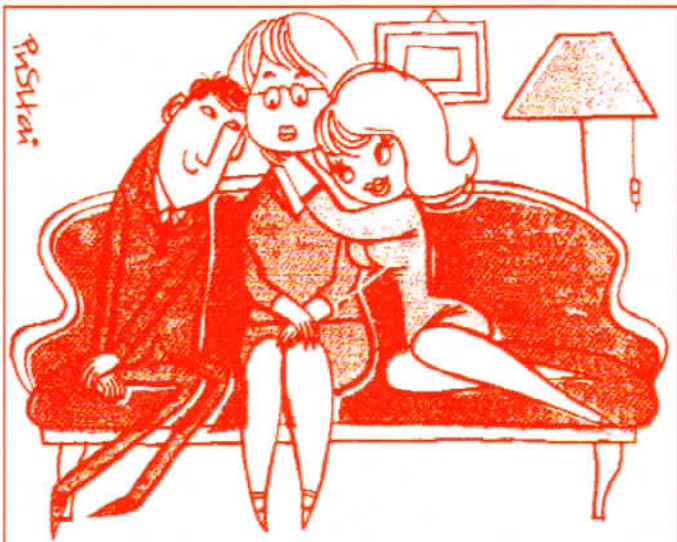
2. Születések, termékenység a szubrégiókban

Témavezető: Branyiczkiné Géczy Gabriella.

Miközben a termékenység csökkenése az ország egész területére jellemző, igen jelentős különbségek figyelhetők meg területenként. Ezek a területi eltérések a múltbeli folyamatokat vizsgálva egyértelműen nyomon követhetők és a jövőbeli prognózisok kidolgozásakor is meghatározóak. Jelen kutatásban választ kívánunk kapni arra, hogy a statisztikai kistérségek termékenységének alakulásában milyen általános és specifikus – csak bizo-

Ludas Matyi, 1963. február 28., Szűr-Szabó József

Nagyon szeretnénk egy gyereket... Ugye vállalod, anyuci...!

Ludas Matyi, 1963. május 23., Pusztai Pál

nyos területekre jellemző – tényezők játszanak szerepet, illetve milyen gazdasági és társadalmi különbségek magyarázhatják a területenként eltérő magatartásokat. Ezeknek a befolyásoló tényezőknek az ismeretében modellezzük a regionális termékenységet, és megfelelő statisztikai módszerekkel hipotéziseket fogalmazunk meg a kistérségek termékenységi arányszámainak várható szintjére és megoszlására.

Külön izgalmas és jelentős szaktudományos feladat a termékenységi mintaváltás területi nyomon követése. Ismeretes, hogy az ún. második demográfiai átmenet kibontakozásával Magyarországon is megszűnőben van a korai házasság és gyermekvállalás. A mintaváltás regionális kikutatása, amely többek között az iskolázás és a gazdasági aktivitás átalakulásától is függ, jelentős befolyásoló tényezője a jövőbeni termékenységi trendeknek.

3. Halandósági differenciák és trendek a kistérségekben

Témavezető: Daróczi Etelka.

A cél a halandóság terén a kilencvenes években tapasztalható kistérségi különbségek feltárása, és hipotézisek megfogalmazása a jövőre vonatkozóan. A halandósági mutatókat külön a férfi- és a női népességre, valamint életkori csoportokra határozzuk meg. A hipotézisek megfogalmazásánál a nemzetközi tendenciák mellett tekintettel leszünk a halandóság hagyományosnak tekinthető területi különbségeire, a társadalmi pozíció (elsősorban az iskolai végzettség) és a halandóság szintje közötti összefüggésre, a gazdaság jelenlegi és várható regionális szerkezetére, az egészségügyi ellátás minőségének és az ellátáshoz való kistérségi hozzáférés várható alakulására, valamint a környezeti ártalmak halmozódására, illetve hiányára.

A feladat nehézségét és újszerűségét a kistérségi megközelítés adja. Minél kisebb a területi egység (illetve az elemzett népesség nagysága), annál nagyobb a bizonytalanság, nemcsak az előreszámítások, hanem a múltbeli folyamatok megítélése tekintetében is. Ezt azzal kívánjuk ellensúlyozni, hogy viszonylag hosszú időszak, az el-

múlt tíz év adataira építünk.

A halandóság jövőbeli alakulásának alternatívái a gazdasági fejlődés különféle ütemére, jellegére, ennek a regionális differenciálódásra gyakorolt hatásának változataira, az iskolai végzettség és az orvosi ellátás szintjének emelkedésére vonatkozó feltételezésekre épülnek.

4. A kistérségeket érintő belföldi és nemzetközi vándormozgalmak vizsgálata

Témavezető: Illés Sándor. A kistérségek népessége nagyságának meghatározó tényezői között egyre növekszik a migráció rela-

tív súlya, mivel a kistérségek többségében a vándorlási egyenleg vált a népességszám-változás fő komponensévé. A vándorlás szelektív természete miatt (a gazdaságilag aktív korúak közül a fiatalabbak, 20–34 évesek vándorolnak gyakrabban) még hangsúlyosabb a szerepe a fiatal aktívak számának területenkénti változásában.

A migráció szerepét tanulmányozva vizsgálódásunkat nem szűkítjük le az országon belüli vándorlásokra, hanem figyelembe kell vennünk a nemzetközi vándorlások befolyását is. A belföldi vándormozgalmak potenciális hatását vizsgálva a lakcím-bejelentési rendszerre épülő áramlási típusú adatokat használjuk fel a kutatás során, melyekből kiszámítható a belső vándorlási egyenleg. A nemzetközi vándormozgalmak befolyását állományi típusú adatokon vizsgáljuk, melyek közvetlenül a nem magyar állampolgárok vándorlásának eredményét tükrözik vissza.

A kutatás legizgalmasabb, de egyben a legtöbb buktatót magában rejtő szakasza a vándormozgalmak jövőbeli alakulására vonatkozó hipotézisek kidolgozása lesz, hiszen az Európai Unióhoz csatlakozásunk időpontja, a személyek szabad áramlását késleltető derogációs időszak hossza, az esetleges kétoldalú munkaügyi szerződések kiterjedtsége és tartalma is jelentős befolyással bírhat az egyének vándorlási döntéseire.

5. A kistérségi munkaerő-kínálatot befolyásoló társadalmi – kulturális tényezők

Témavezető: Gyenei Márta.

A 2001–2010 közötti időszak munkaerő-kínálati előrebecslésének egyik kulcskérdése a munkaerő iskolai végzettségének, felkészültségének alakulása. A vállalt feladat célja, hogy az elmúlt évtizedben lejátszódott társadalmi változásokat minél árnyaltabban rekonstruálva, ezeket felhasználva adjon municiót az iskolázás és a különböző iskolai végzettségűek gazdasági aktivitása szerinti regionális különbségek magyarázatára, képezzen használható bázisadatokat az előrejelzések készítéséhez. A további célok között szerepel, hogy az oktatási, a foglalkoztatási, az egészségügyi, a szociá-

lis tervezés számára kistérségi szinten jól használható, elemezhető adatbázis jöjjön létre, amelyekkel idáig nem rendelkezünk, ugyanakkor ez lehet az egyik alapja az EU csatlakozás előkészítése és a csatlakozás utáni időszak EU pályázati anyagaihoz szükséges megalapozásnak is.

Az alprogram a meglévő, illetve az idáig kevésbé használt adatok, adatbázisok feldolgozása és összekapcsolása révén nemcsak az egész mai magyar társadalom egyik frekvenciált kérdését, a népesség és a munkaerő képzettségi szintjét és az azt befolyásoló tényezőket kívánja feltárni, hanem a közvetlen tervezés számára is szolgáltat adatokat a kistérségi szintű megközelítés segítségével.

Vizsgálni kívánjuk a minőségi képzettségi mutatókat is, mint pl. nyelvtudással rendelkezők, tudományos fokozattal rendelkezők száma. Ehhez a Központi Statisztikai Hivatal népszámlálási adatbázisa szolgáltat részletes területi és visszamenőleges adatokat is. Megpróbáljuk számszerűsíteni a munkaerő képzettségi szintjét és munkaképességét befolyásoló tényezőket.

6. A gazdasági aktivitás és inaktivitás kistérségi jellemzői és folyamatai

Témavezető: Lakatos Miklós.

Gazdaságilag aktívnak a foglalkoztatott és a munkanélküli népesség együttesét tekintjük. A munkaerő-kínálat klasszikus kérdésfelvetése az, mekkora részét teszik ki a gazdaságilag aktívak a munkavállalási korú népességnek és milyen tényezők hatására módosul e résznépesség létszáma, nemek és életkor szerinti összetétele. A magyarországi általános, a 15–74 évesekhez viszonyított aktivitási arány kevesebb, mint 60 százalékos, ami nemzetközi összehasonlításban igen alacsony. A legmagasabb aktivitást Magyarországon – más országokkal megegyezően – a felsőfokú végzettségűek mutatják: 82%-ot. Ez önmagában indokolja, hogy az aktivitási tendenciákat az iskolai végzettséggel szoros összefüggésben vizsgáljuk. Egy egymásra épülő demográfiai–iskolázási–aktivitási „létra” vizsgálatára és előrebecslésére vállalkozunk. Mindemellett hatni fog még az aktivitás szintjére az aktív életciklus későbbi életkorokra tololódása. Az iskolázási idő meghosszabbításával később kezdődik, a nyugdíjkorhatár emelésével később fejeződik be a gazdasági aktivitási életút. Mindez lényeges hatással jár a fiatal és az idősebb korú munkavállalók aktivitási arányaira. A felsorolt tényezők mellett az aktivitás alakulását befolyásolják az általános gazdasági körülmények, a társadalmi állapotok, a regionális különbségek. Az alprogram feladata a szubregionális aktivitás visszatekintő vizsgálata és hipotézisek megfogalmazása a következő évtizedre. Az hipotézisek kidolgozásának alapját a kor- és iskolai végzettség szerinti aktivitási arányok vizsgálata jelenti.

7. A kistérségi munkaerő-kínálati előrebecslés módszerei és végrehajtása

Témavezető: Háblicsek László.

A feladat három egymásra épülő projekcióból és egy technikai jellegű felbontásból áll: népesség-

előreszámítás, iskolázottsági előrebecslés, gazdasági aktivitási előrebecslés, valamint a gazdasági-lag aktívak felbontása foglalkoztatottakra és munkanélküliekre. A demográfiai előreszámítás az ENSZ által kidolgozott kohorsz-komponens segítségével történik. Ebben a népesség előrebecsült száma és összetétele a kiindulási népesség és a hipotetikus előreszámított demográfiai alapfolyamatok – termékenység, halandóság, vándormozgalom – összhatására képződik. Az iskolázottsági előrebecslése vegyes eljárással, úgy készül, hogy a különböző iskolai végzettségű népességcsoportok közötti mobilitásból adódó iskolai végzettségi aránytőlódások a fiatal részpopulációban az előrebecsült iskolázási, végzettségi létszámokból kerülnek átvezetésre (dinamikus elem), ugyanakkor az idősebb életkorokban a kialakult iskolai végzettségi összetétel halandósági differenciákkal korrigált továbbvezetése történik (statikus elem). A gazdasági aktivitás előrebecslése a demográfiai és iskolázottsági előreszámításból indul ki, és arra nem, kor, végzettségi szint szerint bontott hipotetikus aktivitási arányok alkalmazásával építi rá a gazdasági aktivitás prognózist. A foglalkoztatottság és a munkanélküliség valójában nem tekinthető (demográfiai) kényszerítő elemnek, hiszen nagysága attól függ, hogy a gazdaságilag aktívak találjanak-e maguknak munkahelyet vagy sem. Ma azonban például az ön-foglalkoztatás révén mód van bizonyos fokú kiegyenlítésre. Ezzel együtt a gazdaságilag aktívak előrebecsléséből csak technikai jellegű szétbontással származtathatók a foglalkoztatottak és a munkanélküliek.

Magyarországi bevándorlás

A környező országokból Magyarországra irányuló bevándorlás okait és következményeit vizsgáló konzorcium vezető intézménye a KSH NKI, tagja a KSH Népesedési, egészségügyi és szociális statisztikai főosztály és a MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, támogatója a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program (NFKP/5/0084/2002).

Futamidő: 2002–2005.

Kutatásvezető: Tóth Pál Péter.

Alprogramok

1. Bevándorlás és globalizáció

Témavezető: Melegh Attila.

Az 1980-as évektől Magyarország fokozatosan, majd az évtized végétől drámai gyorsasággal megnyitotta kapuit a nemzetközi befektetések előtt és a rendszerváltoztatással párhuzamosan intézményrendszerileg is betagozódott a világgazdaság azon szervezeti kereteibe, amelyek a tőke szabad mozgását hosszú távon garantálják. A fenti változásokkal összhangban az ország állampolgárai szabadon elhagyhatják hazájukat és az ország szerves része lett a nemzetközi migrációs folyamatoknak. A tőke és az emberek mozgásának folyamatát Magyarországon mind ez ideig elkülönülten tárgyalták, miközben a globalizációval fog-

lalkozó társadalomtudományi elemzések egy része élesen exponálja a kettő közötti közvetlen kapcsolatot.

A vizsgálat fontos része annak az összefüggésnek a feltárása, hogy Budapest és más hazai, a nemzetközi tőkeáramlásba bekapcsolódó városok (például Győr, Székesfehérvár) a környező országokból, illetve távoli területekről mennyiben vonzanak szakképzett és szakképzetlen munkaerőt. A globalizációval összefüggő vándorlási folyamatokban Magyarország mint kibocsátó ország is megjelenik és ezért a munkaerő-elvándorlás folyamatát is megvizsgáljuk. A vizsgálat során – a kibocsátó területeken készített feltáró interjúk segítségével – kísérletet teszünk a globalizáció folyamatában szintén kulcsfontosságú illegális munkakerővándorlás társadalmi mechanizmusainak a feltárására, mértékének becslésére.

2. Bevándorlás és beilleszkedés

Témavezető: Gödri Irén.

A bevándorlás és beilleszkedés területén végzett eddigi magyarországi kutatások a nemzetközi vándormozgalom hosszú távú hatásait, kísérőjelenségeit, és a bevándorlók beilleszkedésének, demográfiai magatartásának „következményeit” nem tudták megragadni. A bevándorlók demográfiai viselkedéséről (termékenység, házasságkötés, halandóság), valamint a gyermekvállalással, a családdal, a házassággal kapcsolatos attitűdjeikről gyakorlatilag nincsenek ismereteink. Holott az egyre hangsúlyosabbá váló demográfiai tendenciák ismeretében felvetődik a kérdés, milyen szerepet játszanak a bevándorlók a különböző demográfiai folyamatok alakulásában, milyen hosszú távú hatásokat váltanak ki, milyen folyamatokat erősítenek vagy gyengítenek, milyen társadalmi és egyéb tényezők befolyásolják demográfiai magatartásukat. Feltételezhető ugyanis, hogy a bevándorlók demográfiai magatartását – a magukkal hozott vagy az új környezetben kialakult értékviselkedéseikön, normarendszerükön kívül – beilleszkedésük is jelentős mértékben meghatározza. Ennek ellenére nem tudjuk, hogy a bevándorlók kezdeti terveivel, törekvéseivel szemben hogyan alakult munkaerőpiaci és anyagi helyzetük, elégedettségük, otthonosságérzetük, milyen kapcsolat-hálózatuk alakult ki, és milyen fokú beilleszkedés vagy asszimiláció, esetleg elszigetelődés jellemző rájuk. Nyitott kérdés az is, hogy a beilleszkedési folyamat során változott-e, illetve hogyan változott a különböző kibocsátó társadalmakból, társadalmi-gazdasági környezetből érkező migránsok értékrendje, identitása, migrációs énképe, a szülőföldhöz való viszonya, különböző attitűdjeik, kulturális mintáik.

3. Migrációs adatok elemzése

Témavezető: Gárdos Éva

A külső vándorlásoknak a magyarországi népesség számára, nemek és életkor szerinti összetételének alakulására gyakorolt hatását az ezredforduló körüli időszakra vonatkozóan két nézőpontból vizsgáljuk. Egyfelől a migrációs statisztikai adatokra támaszkodva egész országot, azon belül a régiókat, megyéket és kistérségeket érintő nemzetközi vándormozgalmat, annak népességszámra gyakorolt befolyását tárjuk fel. Ez egyben arra is lehetőséget biztosít, hogy a nemzetközi vándormozgalom szereplőinek területi elhelyezkedési térképét elkészítsük.

Másfelől kimutatjuk a nemzetközi migrációnak a természetes népmozgalmi folyamatokra, a termékenységre, halandóságra, a házasságkötési mozgalomra gyakorolt befolyásának létét, irányát, és számszerűsítjük azokat országosan és térségi szinteken.

A bevándorlók és kivándorlók egyenlegének megvonásával közvetlenül mutatjuk ki a rövidtávú népességi hatásokat. A részeredmények felhasználásával lehetőség nyílik arra, hogy a „múltból előreszámítás” módszerén alapuló modellel megállapítsuk a nemzetközi népességmozgások közvetett – vagyis a népmozgalmi jelenségek következtében bekövetkező – népességi hatásait. E két tényező együtt adja a nemzetközi migráció Magyarországi népességére gyakorolt teljes mennyiségi hatását. A nemzetközi vándorlási adatok kiegészítése és ellenőrzése érdekében a 2001-ben végrehajtott népszámlálás külföldiekre vonatkozó adatait is elemezzük. A népszámlálási adatok másodelemzésével egyrészt szeretnénk feltárni a nem Magyarországon született magyar állampolgárok, másrészt az adatfelvétel időpontjában itt tartózkodó külföldiek demográfiai jellegzetességeit és területi elhelyezkedését.

4. Vándorlás és népességreprodukció

Témavezető: Habcsek László.

A rendszerváltoztatás első időszaka jelentős reprodukciós deficitet vált ki azokban a kohorszokban, amelyek az 1990-es években kezdtek

MAI NYELVEZET

A feleség-féleségem...

Ludas Matyi, 1973. január 11., Vasvári Anna

VÁLÁS

Egyet te választasz, egyet én, egy meg az államé lesz...

Ludas Matyi, 1973. február 17., Brenner György

termékenységi periódusukat. A kérdés az, milyen módon csökkenthetők ennek az alacsony reprodukciós időszaknak a következményei. Ez vezet a nemzetközi vándorlásnak, a reprodukció harmadik komponensének vizsgálatához.

A nemzetközi vándorlás következtében a népességek veszteségeket, illetve nyereségeket „könyvelnek el” a természetes reprodukcióhoz képest. A Magyarországot érintő vándorlás mértékei ma már olyanok, hogy a vándorlás valamennyi reprodukciós modellben, mutatószámokban jelentős befolyásoló tényezővé válik. Az alprogram tárgya a vándorlással kiegészített reprodukció vizsgálata. A népességreprodukciót átfogóan és a népesség/népességefejlődés részleteire is értelmezzük és vizsgáljuk. Az egész népesség utánpótlása mellett különösen a területi népesség-reprodukcióra és egyes demográfiai részpopulációk reprodukciójára való migrációs hatásokat modellezzük, elemezzük (családi állapot, iskolázottság, gazdasági aktivitás, foglalkozás, etnikai kisebbségek). A vizsgálat alapvető módszere a reprodukcióra vonatkozó különleges demográfiai mutatószámrendszer kidolgozása, számszerű becslése és az egyes demográfiai komponensek ezen mutatók értékeihez történő hozzájárulásának tisztázása. Az alprogram eredményei hozzájárulnak a migrációs-politikai stratégia népesedéspolitikai összefüggéseinek, azok számszerű alapjainak kidolgozásához.

5. Migráció és térszerkezet

Témavezető: Dövényi Zoltán.

Az 1980-as évek végétől a Magyarországon legálisan és illegálisan élő külföldiek száma oly mértékben növekedett, hogy jelenlétük nemcsak tudományosan vizsgálható, hanem társadalmilag is érzékelhető lett. Mivel a külföldiek területi megoszlása Magyarországon nem homogén, a helyi lakosság és az „idegenek” kapcsolati lehetősége eltérő. A probléma elsősorban a lokális közösségek szintjén léphet fel, ezért mindenképpen szükséges a külföldiek területi megoszlásának mikro- és mezó szintű ismerete. Ebben a megközelítésben az előző a kistérségeket, az utóbbi pedig a megyéket, esetenként a régiókat jelenti. Eddigi ismereteink alapján úgy tűnik, Magyarországon nem érvénye-

sül az az egyszerű és logikus összefüggés, hogy a külföldiek elsősorban a gazdaságilag fejlett térségekben telepednek le. Ennek kapcsán nagyon lényeges annak megismerése, hogy a bevándorlók lakóhelyválasztását mi motiválja. Erről ma még alig tudunk valamit.

Ugyancsak érdemi kérdés annak megismerése, hogy az őshonos lakosság és a külföldiek mobilitása és migrációs magatartása között milyen hasonlóságok és eltérések vannak. A belföldi

vándormozgalmat nézve ma Magyarországon a szuburbanizáció tekinthető a legfontosabb mozgásformának, halvány ismereteink szerint a külföldiek esetében ez nem egészen így van. A kutatás egyik lényegi feladata lenne ennek tisztázása.

Mivel a Magyarországon élő külföldiek semmiképpen sem tekinthetők homogén társaságnak, a kutatás során szükséges a csoport-specifikus megközelítés.

6. A lakosság fogadókészsége

Témavezető: Kovács Éva

A nemzetközi vándorlás területén bekövetkezett radikális változás előtérbe állította a hazai lakosság külföldiekhez való viszonyának kérdését. Célnk tehát nemcsak a hazánkba érkező bevándorlók fogadtatásának vizsgálata, hanem azoknak a sajátos összefüggéseknek a feltárása, amelyek alapján értelmezni lehet azt a folyamatot, hogy a hazai népesség, miközben természetesnek tartja, hogy a világ bármely országában letelepedhessen, tartózkodó magatartást tanúsít a hazánkba bevándorló külföldiekkel szemben. Hatékony és nemzeti érdekeinket szolgáló migrációs politika nem alakítható ki olyan polgári életmód és felfogás nélkül, amelyben természetes formában nyilvánul meg a másokkal való szolidaritás és segítségnyújtás. Ez egyben azt is jelenti, hogy elő kell segíteni mindazok Magyarországra vándorlását, akik rövid és hosszú távon pozitív szerepet játszhatnak a magyar gazdaság új feltételeinek kialakításában.

A fentiekben megfogalmazottak ellenére nem hagyhatjuk figyelmen kívül a magyar lakosság befogadó-készségét, az idegenekkel kapcsolatos toleranciájának határát, bár ezt lehetetlen pontosan megállapítani. Olyan migrációs politikát, amely nem találkozhat az itt élők többségének egyetértésével, nem szabad elfogadni. A külföldiek hazai lakosság részéről történő fogadtatásának vizsgálatakor megkerülhetetlen az a kérdés, hogy szükség van-e Magyarországnak a bevándorlókra. Ugyanakkor nem lehet nem tudomást venni annak a magyar nemzetiségű népesség migrációs törekvéséről, amely az első világháború végéig a Magyar Királyság lakosaként magyar állampolgár volt és most a szomszédos országok egyikében él.

7. Migrációs-politikai stratégia

Témavezetők: Tóth Pál Péter és Illés Sándor.

A nemzetközi kötelezettségekből e téren az országra háruló feladatok megoldása és feltételeinek biztosítása mellett a lakosság érdekeit kell mindenekelőtt figyelembe venni akkor, amikor az ide érkezők humanitárius és a haszonelvűség szerinti befogadásáról döntést hoznak. A kialakításra váró magyar migrációs-politikai stratégiának a nemzetközi szerződések előírásai mellett tekintettel kell lenni arra a – történelmi helyzetünkből fakadó – tényre, hogy a magyar nemzet és Magyarország határai nem esnek egybe, valamint arra, hogy a legújabb kori történelmünk során magyar állampolgárok százezrei kényszerültek az ország elhagyására.

A fenti történelmi okok következtében el kell ismerni és egyértelművé kell tenni, hogy minden magyar anyanyelvű, magát magyarnak tartó személy, éljen bárhol a világon, a magyar nemzet és a magyar kultúrközösség tagja. Ez azzal a kötelezettséggel is jár, hogy Magyarország – teherbíró képességének alárendelten – meg kell feleljen anyaországi szerepének, azaz hozzá kell járulnia a magyar közösségek intézményeinek kiépítéséhez és működéséhez.

Magyarországnak, mint egyetlen más országnak sem lehet közömbös, hogy állampolgárai közül kik hagyják el hosszabb ideig vagy véglegesen az országot, illetve kik azok, akik azzal a száddal jönnek, hogy hosszabb-rövidebb ideig itt éljenek, illetve véglegesen letelepedjenek. Ismernünk kell, milyen demográfiai, szociológiai meghatározottság jellemzi a kivándorlókat és a bevándorlókat, továbbá azt is, hogy a nemzetközi vándorlás a hazai népességet jellemző folyamatok közül melyeket erősít vagy gyengít.

A halál előtti egyenlőtlenség

A mortalitás demográfiai, társadalmi és regionális különbségeit vizsgáló kutatási program az OTKA (T 037753) támogatásával valósul meg.

Futamidő: 2002–2005.

Kutatásvezető: Daróczi Etelka.

Közreműködő kutatók: Habcsek László, Kovács Katalin.

A kutatás célja az 1990-es és az 2001-es népszámlálás körüli évek (1989-1991; 1999-2002) halálzási viszonyainak részletes és összehasonlítható bemutatása nem, életkor, társadalmi foglalkozási jellemzők és lakóhely szerint kombináltan. Ezen belül:

A hazai halandóság társadalmi csoportok (foglalkozás és iskolai végzettség) közötti differenciáinak feltárása és elemzése;

A halandóság térségek (megyék és településcsoportok) közötti differenciáinak feltárása és elemzése;

Annak tisztázása, hogy a magas magyar halandóság milyen mértékben vezethető vissza társadalmi és környezeti tényezőkre;

Annak vizsgálata, hogyan változik a társadalmi lejtő meredeksége a fő halálóci csoportok, illetve kiemelt halálókok szerint;

Annak feltárása, hogy a halandóság területi eltérései mennyiben következnek az ott élők társadalmi összetételének különbségeiből, és mennyiben az egyes térségek helyi (ökológiai jellemzőiből);

Az eredmények összevetése más európai országok hasonló vizsgálatainak eredményeivel.

Magyarország népessége a 18. század végén

A II. József-féle népszámlálás újrakiadása, kiegészítése című kutatási program az OTKA (T 030312) támogatásával valósul meg.

Futamidő: 1999–2002.

Kutatásvezető: Faragó Tamás.

Közreműködő kutató: Öri Péter.

A kutatás célja az első magyarországi népszámlálás újrakiadása és feldolgozása. Az eddigi kiadások, feldolgozások (Thirring, 1938. Dányi-Dávid, 1960. Vörös 1962. Dávid-Faragó-Fügedi 1975. Dányi-Faragó-László, 1996.) adatainak korrigálását, kiegészítését, az adatok gépre vitelét, gépi tárolását az alábbi megfontolások teszik szükségessé:

Nem sikerült szisztematikusan átnézni az összes vonatkozó levéltárat az eddig ismert forrásanyag kiegészítése, illetőleg a lehetséges szintig teljessé tétele céljából. Ugyancsak fel kell dolgoznunk a második, illetve harmadik időmetszetből (1786 és 1787) fennmaradt megyei összesítéseket.

Az 1960. évi forráskiadvány, csakúgy, mint Bars megye 1962. évi közlése, illetve az 1975-ben kiadott „Pótfüzet” (Dávid-Faragó-Fügedi 1975) hiányos. A közlés során a zsidó népesség adatait összevonták a keresztyényekével és összevontan tették közzé a vándorlásra vonatkozó információkat is.

Nem történt meg kielégítő módon a közölt adatok kritikai ellenőrzése. Thirring Gusztáv, illetve Dányi Dezső ehhez számos fontos szem-

pontot adott munkáiban, sőt utóbbi szerző a megyei összegek alapján körvonalazta a lehetséges torzulások egy részét is, ténylegesen azonban nem tudunk arról, hogy sor került volna az adatok településszintű ellenőrzésére, valamint a hiányzó adatok pótlására, vagyis a hagyományos forráskritikára.

A népszámlálás részletes forrásanyagának 70 évvel ezelőtti felfedezése és 40 évvel ezelőtti részletes közlése óta a népességtörténeti elemzések terén nagyon sok minden megváltozott. Bevonultak a recens demográfia valamint a statisztika fejlettebb vizsgálati módszerei a történeti demográfia fegyvertárába, mindennaposá vált nagy adatbázisok alkalmazása és feldolgozása számítógép segítségével és eltűntek azok a hivatalnoki gyanakvások is, amelyek az 1950–1960-as években még a történeti Magyarország adataival történő foglalkozást kísérték. Ma olyan elemzési lehetőségeink vannak, amelyekkel elődeinknek nem volt módjuk élni. Mindezek a szempontok teszik szükségessé a II. József-féle népszámlálás anyagának újrakiadását, a népszámlálás teljességének, illetve hiányainak teljesebb felmérését, lebonyolítása módjának pontosabb megismerését, az adatok korrigálását, kiegészítését, modern formában való tárolását, publikálását (CD).

Demográfiai előrebecslések dinamikus modellekkel

A kutatási program az OTKA (T 029202) támogatásával valósul meg.

Futamidő: 1999–2003.

Kutatásvezető: Habcsek László.

Közreműködő kutatók: Alács Péter, Tóth Pál Péter, Trajtler Gábor, Szűcs Zoltán.

A kutatás során dinamikus (többállapotú) demográfiai modellek előreszámítási célokra történő fejlesztése és magyarországi alkalmazása valósult meg. A hagyományos népesség-előreszámítás módszereit három területen korszerűsítettük. Módszertani fejlesztéseket valósítottunk meg a családi állapot, a területi munkaerő-kínálat (népesség, iskolázottság, gazdasági aktivitás) és a roma résznépesség előreszámítása esetében, és elkészítettük a 2001. évi népszámláláshoz kapcsolódó előrebecsléseket. A záró tanulmány fejezetei:

Országos népesség-előreszámítás;

Családi állapot szerinti előrebecslés;

A kistérségi munkaerő-kínálat előrebecslése: népességi, iskolázottsági, aktivitási projekciók;

A roma résznépesség előrebecslése.

A kivándorlás mennyisége, irányai és a bevándorlók lakáviszonyai Magyarországon

A kutatási program az OTKA (F 034538) támogatásával valósul meg.

Futamidő: 2001–2004.

Kutatásvezető: Illés Sándor.

A kutatás két, egymástól témában és időben is elkülönülő részből áll:

(1) a Magyarországról kivándorlók összességének megbecslése;

(2) a bevándorlók lakáviszonyainak vizsgálata.

A bevándorlókhoz képest a kivándorlások vizsgálata sokkal ritkább, így e területen eredeti eredmények várhatók. A bevándorlók lakáviszonyainak kutatását az immigrációjuk óta eltelt idő és a státusváltásaik függvényében valósítjuk meg.

Az öregedés és a migráció összefüggései

Futamidő: 2002–2005.

Kutatásvezető: Illés Sándor.

A 20. század utolsó évtizedeiben új jelenség lépett fel a vándorlás területén: az öregkori vándorlás. Ennek jelentősége a fejlett országok népességének öregedésével, a nyugdíjasok számának és arányának rohamos növekedésével összefüggésben az elmúlt évtizedekben egyre fokozódott. A jelenlegi népesedési folyamatokat alapul véve (az egyre egészségesebben eltöltött egyre hosszabb élettartam) biztosra vehető, hogy a fejlett országokban folytatódni fog az öregkorúak arányának növekedése a vándorlók között. Tovább nem halasztható kutatási feladat az időskorú vándorlók demográfiai szempontú elemzése. Ennek során nemek, korcsoportok, családi állapot, iskolai végzettség és még egyéb ismérvek szerinti összetételüket tárjuk fel. Például teljesen új problémafelvetést jelent az, hogy a vándorló időskorúak reprodukciós korukban több, kevesebb, vagy átlagos számú gyermeket vállaltak? Nem kerülhetjük meg a világban és Európában zajló tömeges időskori vándorlási folyamatok ismertetését sem abból a célból, hogy a jövőre vonatkozó kutatási hipotéziseink megalapozottak legyenek, különös tekintettel az Európai Unióhoz való integrálódási folyamatra.

Longitudinális gyermeknövekedés-vizsgálat

A 14 éves korig felvett gyermeknövekedés-adatok feldolgozása, elemzése és az eredmények gyakorlati hasznosítása

A kutatási program az OTKA (T 030795) támogatásával valósul meg.

Futamidő: 1999–2002.

Kutatásvezető: Joubert Kálmán.

LAKÁSTULAJDONOSOK

Szép gyerek, látszik, hogy nem kellett elkapkodnotok...!

Ludas Matyi, 1983. október 6., Brenner György

A „Terhesek és csecsemők egészségügyi és demográfiai vizsgálata” című kutatási program 1979-ben kezdődött 2 %-os országos reprezentatív mintán. A kutatási programot a KSH NKI, a KSH Népesedésszociológiai Főosztálya, az Országos Csecsemő- és Gyermkegészségügyi Intézet és az Egészségügyi Minisztérium IV. Főosztálya közös erőfeszítéssel valósította meg. A vizsgálat első szakaszában 1979 novemberétől 1982. decemberéig a mintaterületen gondozásra jelentkező várandós anyukák kerültek mintába. A mintába került terhesek ismételt vizsgálatát, kikérdezését a 20., a 27., a 34. terhességi héten, majd a terhesség befejezésekor végezték a terhesgondozó védőnők.

A vizsgált terhesek elveszületett gyermekeinek testi fejlődését az 1980–1983. évi születéskor 18 éves korukig vizsgálták. A követéses vizsgálat ismételt méréseire és adatgyűjtéseire a csecsemő 30., 60., 90., 120., 150., 180., 240., 300. és 365. napos korában került sor. A kisgyermek vizsgálatát második életévében a 15., 18., 21. és 24. hónapos korában végezték. Ezt követően a gyermeket 10 éves koráig minden éves születésnapján mérték és vizsgálták. Tízéves kortól (ekkor már 27 testméret felvételére került sor) 18 éves korig (a vizsgálat befejezéséig) félévenként végezték a védőnők az ismételt méréseket, kikérdezéseket.

A kutatási program longitudinális gyermek-növekedés-vizsgálati szakaszának kiemelt célja volt, hogy a vizsgálati eredmények alapján, a gyermekorvosok számára kidolgozzák a legfontosabb testméretek referenciaátlagait és referencia-percentiliseit. A különböző életkorra kiszámított referencia-percentilisek alapján elkészítettek az úgynevezett „fejlődési lapokat”. A fejlődési lapok, amelyek fiúk és leányok részére külön lettek kidolgozva, a Gyermkegészségügyi Törzslap hivatalos mellékletei. Alkalmazásukkal a gyermekorvos számára egyrészt folyamatában követhetővé teszik a gyermek testmagasságának növekedését, testtömegének gyarapodását. Másrészt segítik annak megítélését, hogy a gyermek növekedése, gyarapodása életkorának megfelelően alakul-e.

A longitudinális vizsgálatoknál szokásos mintaelemszám csökkenés miatt szükségessé vált a reprezentativitás, a megbízhatóság szakértői ellenőrzése. Ennek során megállapítást nyert, hogy a 14 éves korig felvett antropometriai adatok területi és országos átlagai korrekció nélkül országos reprezentatív értékek.

Mezőgazdasági népesség családi élettörténete

A kutatás az OTKA (T 029196) támogatásával valósult meg.

Futamidő: 1999–2002.

Kutatásvezető: Melegh Attila.

A kutatás során 4 fő vizsgálati területen, 6 agrártelepülésen 20 narratív interjút készítettünk, amelyekben feltártuk az adott kérdezett narratív családtörténetét. Az elkészült 20 inter-

júból 8 esetben teljes körű, a biográfiai és mezőelemzést is magában foglaló hermeneutikai esetrekonstrukciót végeztünk. Az összes interjút felhasználva alap kutatás jelleggel feltártuk azokat a narratív mintákat, amelyek segítségé-

vel a többszöri gazdasági rendszerváltást megélt falusi emberek össze tudták illeszteni a családtörténetüket a megtapasztalt családi események alapján. A kutatás legfontosabb eredménye, hogy sikerült azonosítani azokat az „univerzál-

Kutatók	Végzettség, fokozat	Beosztás
1. Cseres-Gergei Blaskó Zsuzsa	1997 ELTE szociológia;	tudományos
2. Daróczy Etelka	1998 BKE közgazdaságtan	segédmunkatárs
3. Faragó Tamás	1970 MKKE közgazdaságtan;	tudományos
4. Földházi Erzsébet	1994 ELTE demográfia;	főmunkatárs
5. Hablicsek László	1996 kandidátus (szociológia–demográfia)	tudományos
6. Halász (Melegh) Attila	1968 ELTE történelem tanár, muzeológia;	tanácsadó
7. Illés Sándor	1991 kandidátus (szociológia);	tudományos
8. Joubert Kálmán	1998 tudományok doktora (szociológia)	munkatárs
9. Kapitány Balázs	1985 KLTE matematika–számítástechnika tanár, szakfordító;	tudományos
10. Kovács Katalin	1993 ELTE szociológia;	segédmunkatárs
11. Óri Péter	1994 KLTE egyetemi doktor	tudományos
12. Pongrácz Tiborné	1978 ELTE TTK matematika;	igazgatóhelyettes
13. S. Molnár Edit	2000 BKÁE aktuárius	tudományos
14. Spéder Zsolt	1987 MKKE közgazdaságtan, szociológia;	főmunkatárs
15. Tárkányi Ákos	2001 DE PhD (történelem)	tudományos
16. Tóth Pál Péter	1990 JATE földrajz–történelem tanár;	tudományos
17. Varga Szabolcsné, Gödri Irén	1999 ELTE PhD (földtudomány)	főmunkatárs
	1972 KLTE biológia–kémia tanár;	tudományos
	1983 ELTE egyetemi doktor	munkatárs
	2000 ELTE szociológia	tudományos
	1985 ELTE matematika–fizika tanár;	segédmunkatárs
	1986 ELTE szociológia;	tudományos
	1998 Erasmus Rotterdam epidemiológia;	főmunkatárs
	1996 kandidátus (szociológia)	tudományos
	1987 ELTE BTK történelem tanár;	munkatárs
	1989 ELTE BTK latin tanár	tudományos
	1966 MKKE közgazdaságtan;	tudományos
	1988 kandidátus (szociológia)	főmunkatárs
	1964 kandidátus (pszichológia)	tudományos
	1987 BKKE, közgazdaságtan, szociológia;	főmunkatárs
	2001 kandidátus (szociológia)	igazgató
	1996 ELTE szociálpolitika	tudományos
	1965 KLTE történelem–földrajz tanár;	segédmunkatárs
	1979 kandidátus (szociológia)	tudományos
	1997 BBTE Kolozsvár szociológia	főmunkatárs
		tudományos
		segédmunkatárs

lis” narratív szerkezeteket, amelyeket a vizsgált településeken szinte mindegyik interjúalany felhasznál. Ilyen szerkezet a patriarchális rend, illetve az az ellen való lázadás, a paraszti vagy állattenyésztői helyzetből való menekülés, az on-

nan való kiemelkedés. Ezeket a szerkezeteket támogatja meg két másik olyan narratív szerkezet, amely a fenti általános kereteket konkrét élettörténeti tudja átalakítani (gazda-narratíva és „kulákprér”).

Értékpreferenciák és a demográfiai magatartás összefüggése, családpolitikai befolyásolhatósága

A kutatás az OTKA (T 032870) támogatásával valósult meg.

Futamidő: 2000-2002.

Kutatásvezető: Pongrácz Tiborné.

Közreműködő kutatók: Cseres-Gergelyné Blaskó Zsuzsa, Földházi Erzsébet, Kapitány Balázs, S. Molnár Edit, Spéder Zolt, Gödri Irén.

Az 1990-es évek elején bekövetkezett politikai, társadalmi, gazdasági változások hatással voltak a lakosság demográfiai magatartására is. Az utóbbi években felgyorsultak azok a demográfiai szempontból kedvezőtlen változások, mint a házasságkötések csökkenése, az élettársi kapcsolatok növekedése, a termékenység további visszaesése, a házasságon kívüli születések emelkedő gyakorisága stb. Az empirikus felvételek alapuló kutatás adatai arról tanúskodnak, hogy az értékek területén a változás korántsem ennyire radikális. Bár elfogadottabbá váltak a házasság nélküli együttélések és a házasságon kívüli születések, de a társadalomban a házasság, a gyermek a család mit sem veszített jelentőségéből, értékéből. A nők kereső tevékenységének megítélését mind a közvélemény, mind az érintettek a nő családi feladatainak szempontjából ítélik meg, prioritást adva az anyai, családi feladatoknak.

Demográfiai dinamika

A hazai népesség körében lezajlott státuszváltásokat vizsgáló kutatási program az OTKA (T 034507) támogatásával valósul meg.

Futamidő: 2001–2004.

Kutatásvezető: Tóth Pál Péter.

Közreműködő kutatók: Daróczi Etelka, Hablicsek László, Spéder Zolt, Tárkányi Ákos, Gödri Irén.

Programunk új szemléletet kíván érvényesíteni a demográfiai kutatásokban, ezért az eddigi, döntően makro adatokon alapuló keresztmetszeti adatok elemzése helyett megközelítésünk középpontjában a mikro-adatok longitudinális elemzése áll. A mikro adatok elemzése lehetőséget biztosít a demográfiai magatartás társadalmi csoportok szerinti differenciálására, illetve a leíró elemzés mellett az oksági összefüggések megállapítására. Megközelítésünk lehetővé teszi például a gyermekvállalás előtti és utáni demográfiai magatartás különbségeinek mérését és megértését; a munkavállalás és az anyaság közötti mozgás oksági viszonyainak feltárását; a házasság és a válás okainak tisztázását; a nyugdíjba menetel körülményeinek értelmezését és a nyugdíjazás utáni státusz értelmezését; a bevándorlók integrációjának előfeltételeit, következményeit és társadalmi elfogadottságát.

Kutatási terület	Kutatási téma	NKI munka kezdete, jelenlegi foglalkozási viszony
társadalmi mobilitás, esélyegyenlőtlenség, halandóság, öregedés, vándorlás	esélyegyenlőtlenség az oktatásban, felsőoktatás, munka-értékek, családi szerepek és munkavállalás, válás, differenciális halandóság, demográfiai öregedés, szuburbanizáció	2002 rész munkaidő 1997 teljes munkaidő
történelmi demográfia	Magyarország történelmi demográfiája, család és háztartás, migráció a 18–19. században	1997 egyéb jogviszony
társadalmi egyenlőtlenség, deviancia, családszociológia	tartós ápolásra szoruló gyermek a családban, szegénység, életmód, drogfogyasztás, egyszülős család	2001 teljes munkaidő
népesség-előreszámítás, módszertan, öregedés	országos és területi népesség-előreszámítás, lakás-előreszámítás, demográfiai öregedés, a népesség reprodukciója	1978 teljes munkaidő
történelmi demográfia, népesedéspolitika, migráció	népesedési diskurzusok, migráns élettörténetek	1997 teljes munkaidő
biodemográfia, humánbiológia	belföldi vándormozgalom, Magyarországot érintő nemzetközi vándormozgalom, személyek szabad áramlása és az Európai Unió	1990 teljes munkaidő
társadalmi struktúra, modern társadalom-elméletek, városszociológia, egészségzociológia	újszülött fejlettség, gyermekkori fejlődés, fiatalok testfejllettsége, egészségi állapota és szocio-demográfiai jellemzői	1979 teljes munkaidő
	családi értékek, társadalmi elégedettség, mai magyar társadalomszerkezet	2000 teljes munkaidő
	halálozás, egészségi állapot	2001 teljes munkaidő
történelmi demográfia, népesedéspolitika, a demográfiai gondolkodás története, halandóság, házassági kapcsolatok	népesség-összeírások a 18–19. századi Magyarországon, az állami népesedéspolitika kezdetei, halandósági viszonyok a 17–19. századi Magyarországon	1997 teljes munkaidő
családi életformák, gyermekvállalás és értékrend, családpolitika	a népességszám alakulásával és a családpolitikával kapcsolatos attitűdök, a nem szerepek változásai, a generációk közötti transzferek, felkészülés az idős korra, a nyugdíjasok helyzete	1967 teljes munkaidő
családtervezés, családi életforma-választások, közvélemény-kutatás	tinédzser terhesség és szülés, házasságon kívüli szülés, családi értékek és életforma-választások, családpolitika-családtámogatás	1981 egyéb jogviszony
társadalmi mobilitás, társadalmi egyenlőtlenség	szegénység, munkapiac és gyermekvállalás, a társadalmi státusz változása az élettörténet során, longitudinális panelvizsgálat	1999 teljes munkaidő
család- és népesedéspolitika, családszociológia	európai országok (köztük Magyarországi) családpolitikája, a termékenység, az abortusz, a házasság, a válás, az élettársi kapcsolat alakulásának háttértényezői, népegészségügy	1996 teljes munkaidő
demográfia, szociológia	nemzetközi vándorlás, népesedéspolitika	1992 teljes munkaidő
migráció, család	a Magyarországra irányuló migráció motivációi, a bevándorlók integrációja, a kapcsolathálózati szerepe a migrációban, a házassági és élettársi kapcsolatok minősége, stabilitása, a válások okai és következményei	2000 teljes munkaidő

ISSP – Nemzetközi Társadalmi Adatfelvétel Program

A kutatás Magyarországon az NKI finanszírozásában valósul meg, az adatfelvételt a TÁRKI végzi.

Futamidő: 2002–

Kutatásvezető: Cseres-Gergelyné Blaskó Zsuzsa.

Az International Social Survey Program 1988-ban indult nemzetközi összehasonlító kérdőíves vizsgálat, amelyhez napjainkra már 38 ország csatlakozott. A program keretében a résztvevő országok mindegyikében azonos módszerrel, reprezentatív lakossági mintán készül adatfelvétel. A kutatás tárgya évről-évre változó. 2002-ben a vizsgálat témája a „A család és a változó nemi szerepek”. Ennek keretében a kutatás elsősorban a családon belüli munkamegosztás, a női munkavállalás, a munka és a családi szerepek összeegyeztetésének problémáira tér ki. A vizsgált témák közé tartoznak még a gyerekvállaláshoz, a házassághoz, a váláshoz fűződő nézetek is. Az összegyűjtött adatok elsősorban attitűdök vizsgálatára nyújtanak majd módot. A felvételben szereplő kérdések egy része megjelent korábbi, hasonló témájú ISSP vizsgálatokban (1988, 1994) is, ami időbeli összehasonlítható elemzésekre nyújt lehetőséget.

NIEPS – Integrált Európai Népeségtudományi Hálózat

A Network for Integrated European Population Studies létrehozását az Európai Bizottság finanszírozta az Ötödik Keretprogram részét képező A humán kutatási potenciál és a társadalmi-gazdasági tudásbázis fejlesztése című programon belüli Társadalmi trendek és szerkezeti változások téma keretében. A szerződés száma: HPSE-CT-1999-00005.

Az együttműködés kezdete 2000 április 1, időtartama 36 hónap, melynek során hat tematikus munkacsoport-értekezletre és három technikai értekezletre került sor.

A tematikus együttműködési hálózatban az NKI és további 10 országos demográfiai kutatóközpont vesz részt: Szövetségi Népeségkutató Intézet (BiB, Németország); Demográfia Központ (COD, Lettország); Demográfia és Geodemográfia tanszék (KDGD, Csehország); Észti Egyetemközi Népeségkutató Központ (EKDK, Észtország); Demográfiai Intézet (IFD, Ausztria); Statisztika és Demográfia Intézet (ISD, Lengyelország); Népeségkutató Intézet (IRP, Olaszország); Holland Interdiszciplináris Demográfiai Intézet (NIDI, Hollandia); Népeség- és Családkutató Központ (CBGS, Belgium); Népeségkutató Intézet (PRI, Finnország). A hálózat tudományos, pénzügyi és adminisztratív tevékenységét a CBGS koordinálja.

Az együttműködés három kutatási területre terjed ki, ezek képezik a tematikus hálózat tevékenységének tartalmát:

Nemek közötti kapcsolatok, családalapítás és munkavállalás;

Öregedés, generációk közötti szolidaritás és korszpecifikus sérülékenység;

A bevándorlók integrációjának demográfiai és kulturális sajátosságai.

Nem kutatók	Foglalkozás	Beosztás, munkaterület	NKI munka kezdete, jelenlegi foglalkozási viszony
1. Avarosi Csabáné, Éva	kutatásszervező	ügyintéző, utaztatás, rendezvények	1988 teljes munkaidő
2. Bóta Józsefné, Katalin	ügyintéző	gazdasági ügyintéző, pénzügyek	1985 teljes munkaidő
3. Kardulesz Ferencné, Márta	ügyintéző	ügyintéző, kiadványszerkesztő	1971 teljes munkaidő
4. Kövesdi Lászlóné, Gabriella	titkárnő	titkárnő az igazgató mellett	1982 teljes munkaidő
5. Serfőző Györgyné, Éva	adminisztrátor	ügyviteli alkalmazott	1986 rész munkaidő
6. Várnainé Anek Ágnes	ügyintéző	ügyintéző, tudományos segédként	1988 teljes munkaidő
7. Várnai Hegedűs Zsuzsanna	könyvtáros	könyvtáros	2000 teljes munkaidő

Az egyes témák és a közöttük lévő összefüggések vizsgálata két irányban történik: visszatekintő, azaz helyzetkép a hálózat tagjai által az elmúlt években végzett kutatásokról és más intézmények hasonló területeken elért kutatási eredményeiről; előretekintő, azaz egy közös – európai együttműködés keretében végzendő – kutatás alapjainak lerakása, amely egyrészt összehasonlítható tudományos eredményekhez vezet, másrészt segíti a döntéshozók munkáját.

További információ: www.cbgs.be

DIALOG – PPA A népeséspolitikai fogadtatása

A DIALOG fantázianevű kutatási program a NIEPS keretében formát öltött együttműködés következménye, illetve folytatása. Feladata egy olyan kutatási projektum (Population Policy Acceptance) országokénti eredményeinek nemzetközi összehasonlító elemzése, amely azt kutatja, mi az állampolgárok és a politikai szereplők véleménye a népeséssel kapcsolatos változások kezeléséről. A nemzetközi együttműködés költségeit az Európai Bizottság fedezi. A humán kutatási potenciál és a társadalmi-gazdasági tudásbázis fejlesztése című programon belül. A szerződés száma: HPSE-CT-2002-00153.

Az együttműködés kezdete 2003, időtartama 36 hónap.

A tematikus együttműködési hálózatban az NKI és további 13 tudományos intézmény vesz részt: Szövetségi Népeségkutató Intézet (BiB, Wiesbaden); Népeség- és Szociálpolitika Tanácsadók (PSPC, Brüsszel); Olasz Nemzeti Tudományos Tanács Népeségkutató Intézete (CNR IRP, Róma); Finn Családszövetség (Väestöliitto, Helsinki); Osztrák Tudományos Akadémia (Bécs); Varsói Közgazdasági Főiskola (Varsó); Holland Interdiszciplináris Demográfiai Intézet (NIDI, Hágá); Népeség- és Családkutató Központ (CBGS, Brüsszel); Masaryk Egyetem (Brno); Észti Egye-

temközi Népeségkutató Központ (EKDK, Tallin); Gazdaságkutató Intézet (Ljubljana); Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia Tudományos Kutatóközpontja (Ljubljana); Zürichi Egyetem (Zürich). A hálózat tudományos, pénzügyi és adminisztratív tevékenységét a BiB koordinálja.

A program általános célja azoknak a keresztemezeti felmérésekből származó adatoknak az elemzése, amelyek a demográfiai változásokkal, a termékenységi magatartással, a generációk közötti erőforrások és szolgáltatások cseréjével és a népességre vonatkozó politikákkal kapcsolatos európai gyakorlatokat, attitűdöket és véleményeket tükrözik. A tanulmány elemzi a termékenységi döntéseket befolyásoló értékeket és attitűdöket, a gyermeknevelés előnyeiről és hátrányairól alkotott nézeteket, azt, hogy mit jelent a család és mit jelent szülőnek lenni, az életcélokat, a népeséspolitikai kérdésekhez és intézkedésekhez való viszonyulást; a kormány szerepét a családoknak nyújtott segítségben, a nemi szerepekre, a fizetett munkára és a családi életre vonatkozó preferenciákat és törekvéseket.

Viszontlátásra uram! Legyen máskor is szerencsém!

Ludas Matyi, 1983. október 13., Várnai György

Népesség, tudomány és politika

Interjú Dr Vukovich Györggyel, a KSH nyugalmazott elnökével

Vukovich Györgyöt, a hazai demográfia jeles képviselőjét arra kértük, meséljen gazdag pályafutásának tapasztalatairól a jubileumi KorFa olvasóinak. Az interjú – amelynek most az első részét közöljük – 2003 szeptember 22-én készült.

KorFa: Visszatekintve az elmúlt negyven évre, hogyan látja a demográfia, a népesedéspolitika és a közvélemény kapcsolatának alakulását?

VGy: Először néhány szót a kutatóintézet, illetve először még kutatócsoport létrehozásának körülményeiről és okairól. Abban az időben – 1962–63-ban – volt a legalacsonyabb a magyar születési arányszám. Ez nagy érdeklődést keltett részben a hazai politikában, de nemzetközileg is. Magyarországot akkor a nemzetközi demográfiai közösség valamiféle érdekes laboratóriumnak tekintette, és kíváncsiak voltak a tekintetben, hogy jó lenne egy olyan intézetet létrehozni, amely ezekkel a kérdésekkel foglalkozik. Volt egy nagy nemzetközi összejövetel Budapesten 1962-ben, ahol a világ majdnem minden jelentős demográfusa megjelent, ami igen figyelemre méltó dolog volt egy szocialista országban, azzal a közelmúlattal. A kutatóintézetet először a Hivatal keretei közt hozták létre mint kutatócsoportot, mert a kutatóintézeti címhez és jelleghez az MTA hozzájárulása, illetve döntése kellett, és eltartott egy ideig, amíg ez rendeződött. Elsősorban természetesen a termékenységgel és az erre ható kérdésekkel, például a házassággal, a házassági mozgalmal kezdtünk foglalkozni. Azután kiterjedt a kutatás mindenféle más területekre, de ezzel nem akarok részletesen foglalkozni, már csak azért sem, mert én 1963 és 1966 között nem voltam itt. Akkor voltam Egyiptomban mint ENSZ szakértő, és mire visszajöttem, a kutatóintézet már bizonyos fókig kialakult. Ami a politikát illeti, abban az időben már elég széles körben kialakult az aggodalom az alacsony termékenység, a nemzet jövője iránt. Sokan írtak és szóltak erről, például írók, és az intézet is közreadott olyan anyagokat, amelyek azt mutatták, hogy ha ez így megy tovább, tehát a termékenység szintje ilyen marad, akkor egy idő múlva okvetlenül bekövetkezik a népességszám-csökkenés. Ezeknek volt bizonyos hatásuk, úgyhogy én azt hiszem, az intézet tevékenységének is köszönhető, hogy bevezették a gyest. Persze nemcsak annak.

KorFa: Milyen szerepe volt a külföldnek, a belföldnek (a politikának és a tudománynak) abban, hogy ezzel részletesebben kezdtek foglalkozni? Kik voltak azok a személyek, akik ebben ...

VGy: A külföldnek nagyon közvetett szerepe volt, a külföldnek azokra volt hatása, akik ezzel itthon foglalkoztak. Kik voltak ezek a személyek? Már az ötvenes évek végétől, a forradalom utáni időtől kezdve foglalkozott a KSH demográfiai problémákkal. Például Acsádi György, aki akkor a Népmozgalmi osztály vezetője volt, ő nagyon sok munkát tett közzé. Klinger András, Miltényi Károly, jómagam, szintén írtunk erről-arról. És hát Szabady Egon, aki az egésztest mozgatta, hiszen a politikai háttérrel ő nyújtotta. Ő járt el különböző fórumoknál is, hogy ezt az intézetet létre lehessen hozni.

KorFa: Ő a KSH-ban volt akkor?

VGy: Ő a KSH-ban volt főosztályvezető, illetve elnökhelyettes.

KorFa: És a politikai oldalon? Említette, hogy ő hozta a politikai támogatást ...

VGy: A politikai oldalon voltak a pártközpontban is olyanok, akik ezt a törekvést magukévá tették, vagy legalábbis részben magukévá tették. De tény az, hogy létrejött az intézet, és Szabady Egon lett az intézet igazgatója. Sok tennivaló volt, ki kellett építeni az intézet profilját, meg kellett szervezni a nemzetközi kapcsolatrendszerét, meg kellett próbálni beágyazni a nemzetközi demográfiai vérkeringésbe. Szabadynek külföldön is volt tekintélye – annak ellenére, hogy nem beszélt nyelveket –, főleg a francia demográfusok között, akikkel nagyon jó személyes viszonyba került. Az ő segítségük sokat jelentett, lehetett rájuk és arra hivatkozni, amiket az intézetről, a magyar demográfiáról írtak. Mindezeket összevéve az intézet körülbelül a hetvenes évek elejére kialakult. Attól kezdve viszonylag nyugodt kutatások folytak. Volt mindig némi hatásköri vita a KSH és az intézet, a KSH népesedési részlege és az intézet között. Voltak olyan nézetek, hogy gyakorlati kutatásokat kell végezni és nem kell foglalkozni elméleti, matematikai demog-

ráfiával, amit Valkovics Emil csinált. Pedig igen jól tette, hogy csinálta, mert ez fontos. Most csak egy kutató, Habcsek Laci foglalkozik ezzel, de amit Emil csinált, az több területre terjedt ki. No, mindegy, szóval ezeket többen fölöslegesen tartották. Az alap kutatásoknak, mint tudjuk, legfeljebb igen közvetett gyakorlati hasznuk van, de azt is tudjuk, hogy ezekre szükség van, és hol csinálnák máshol, ha nem a demográfiai intézetben.

Én aztán megint elmentem, 1968 és 1972 közt Genfben voltam, és amikor visszajöttem, már nem az intézetbe kerültem, hanem a KSH-ba, mert Szabady elvtárs úgy látta jónak, hogy ne menjek vissza az intézetbe. Akkortól kezdve én az intézettel már nem igazán foglalkoztam, csak nagyon-nagyon közvetve.

Kérdezte, hogy a politika és az intézet kutatásai között milyen kapcsolat volt. Én azt hiszem, hogy általában is, meg a statisztikára is elmondható, hogy a hatások nagyon közvetettek. Tehát nem hiszem, hogy ha bármiféle olyan kutatási eredmények kerülnek publikálásra, amelyek egy demográfiai jelenség kedvezőtlen alakulását mutatják be, vetítik előre, akkor erre a politika azonnal ugrik. Ez nagyon-nagyon lassan alakul ki, sokszor túl későn is. Mindamelllett a kutatásokra szükség van. Azt hiszem, hogy ezek akkor kezdenek igazán hatni, hogy ha már valami módon átmentek az értelmiségi, vagy társadalmi köztudatba. Például az, hogy alacsony a termékenység, meg hogy ennek következményei lesznek, az már átment. Legalábbis van egy olyan értelmiségi réteg, amelyik ezt fontos kérdésnek tartja, de van másik, amelyik kevésbé. Az is valahogy már átment a köztudatba, hogy megnő az öregek, a nyugdíjasok száma, és ezzel az aktív munkaerőre háruló tervek is. Az előregedő társadalomban megváltoznak a fogyasztási szokások, alapjában véve megváltoznak a társadalom, a gazdaság folyamatai. Ezeket kezdi valahogy a közvélemény is érteni, vagy magáévá tenni. De hát most sem sok történt. 1984-ben volt egy párthatározat, hogy népesedési intézkedéseket kell hozni, és ezeket dolgozzák ki. De akkor, az akkori egyre romló gazdasági helyzetben végül is ez elmaradt. Tehát az volt az utolsó olyan határozat, amelyik egy igen jó határozat volt, nagyon jól összefoglalta a problémákat. A megoldást illetően természetesen csak általános útmutatásokat adott a kormánynak, hogy majd ezek mentén dolgozza ki a tennivalókat. Már csak azért is volt jó, mert mi írtuk annak idején, ott írtuk a hivatalban. A pártközpont magáévá tette, és úgy adta ki, de hát megtárgyalta a KB is, mindenki. Jó határozat volt, mert komplex módon közelítette meg, igyekezett kezelni a népesedési problémakört. Azóta gyakorlatilag semmi nem történt, mert a gazdasági helyzet úgy alakult, a rendszerváltozásakor pedig mindenki mással volt elfoglalva. Ezen kívül azzal, hogy a népesedési helyzet miképpen alakul, csak a legutóbbi néhány évben kezdődtek, vagy növekedtek az aggodalmak, amikor már tényleg látszik, hogy nagy a fogyás. Legalábbis az értelmiség, a tudomány egy részében ez tényleg probléma. Másik részben nem. Épp most olvastam a Népszabadságban egy cikket, amelyben azt írja a szerző, hogy az egész nem érdekes, majd csak lesz valahogy, és hagyjunk mindenkit, hogy úgy tegyen, ahogy akar, ami egyébként helyes, csak mondjuk kicsit frivolan fogja föl a kérdést. Szóval vannak dolgok, amelyekkel azért tényleg komolyan kell foglalkozni, és biztos, hogy a kutatások ehhez hozzájárultak. Különböző nem tudnánk, hogy mik az adatok, mik a számok, mik az összefüggések.

KorFa: Visszatérve még a hatvanas évekre, úgy tűnt, hogy akkor a tudomány és a politika teljes összhangban volt a teendőt illetően. Az egyes intézkedések tekintetében is megvolt ez az összhang, vagy voltak nézeteltérések ...?

VGy: A tudomány és a politika közötti részleges összhangot ki lehetett alakítani, de ez nem ment könnyen. Azt, hogy gyest vezessenek be, családi pótlékot emeljenek, meg több ilyen anyagi vonatkozású intézkedés történt, végül is elfogadta a politika és a kormányzat.

KorFa: És hogy lett a gyesből gyed?

VGy: Ezt az idézte elő, hogy a gyes egy meghatározott összeg volt, és egy idő után a jövedelmek túlnőttek ezen, tehát, hogy úgy mondjam, már egyre kevésbé volt kifizető gyesre menni, és főleg olyanok vették igénybe, akiknek a fizetése alacsony volt, következésképpen azok a rétegek, amelyek nehézségekkel küszködtek a mindennapi életben. És akkor volt egy olyan né-

zet, hogy jó volna ezt kiterjeszteni úgy, hogy mindenkinek megérje, aki gyermeket akar vállalni, vagyis az éppen aktuális fizetését valamelyest kompenzálja a rendszer. Tehát így jött létre a gyed, amelyik jövedelemfüggő volt, annak bizonyos százaléka.

KorFa: Az a gondolat, hogy nem egyformán fontos minden gyerek, jóval későbbi felvetés volt?

VGy: Nem, ez így nem merült föl. Inkább az, hogy a magasabb jövedelműek, akik már kevésbé vették igénybe a gyest, de hát ez a gyed bevezetése után már három-négy-öt évvel volt, hogy azoknál születik kevés gyerek, ahol a gyerekevelés különféle feltételei jobbak, mint az alacsonyabb jövedelműek körében. Tehát az volt a célja a gyednek, hogy elősegítse, hogy ott is legyen. Ez volt a gyed alapfilozófiája. Hogy aztán részleteiben mennyire volt hatékony? Bizonyos értelemben igen, a különböző adatok, az igénybevételi adatok, az igénybevevők ismérvein alapuló statisztikák azt mutatták, hogy azért akkor elterjedt megint. De ezek sajnos mind időleges dolgok, mert úgy tűnik, hogy a termékenységet illetően a népességben – mindentől függetlenül – egyre kisebb hajlandóság mutatkozott a gyermekvállalásra. A gyed meg a gyed időlegesen segített, de mint tudjuk végül is nem. Hozzájárult ahhoz, hogy a születések száma talán nem csökkent olyan mértékben, de végső fokon nem hiszem, hogy alapján véve sokat segített a magyar termékenységen. Abban az időben volt kimutatható hatása, a hetvenes évekig, és akkor a hetvenes években megint visszaesett, mert kevesebben vették igénybe, és amikor bevezették a gyedet, akkor megint volt egy termékenységi „boom”, ami sajnos azzal egy időben történt, amikor a nagy korosztályok, a Ratkó-féle korosztályok léptek szülőképes korba, akik amúgy is szültek volna. Ezzel együtt kimutatható volt, hogy valamelyest hatott a születésszámra, főleg a magasabb szülési sorrendben.

KorFa: Ezeknek az intézkedéseknek volt szocialista ideológiai vonatkozása?

VGy: Nem nagyon volt erről szó, hogy szocialista ideológiai ... Az volt, hogy társadalmi és gazdasági következményei vannak annak, ha a népességszám csökken, és korstruktúrája eltorzul az idősebb korosztályok felé, és ezt meg kell akadályozni, vagy legalábbis ezt a folyamatot lassítani kell.

KorFa: A harmadik gyermek progresszív támogatása mikor került előtérbe?

VGy: A hetvenes évek elején, körülbelül akkor, amikor a gyed bevezetésre került. Akkor volt arról szó, hogy elő kellene segíteni, hogy akinek két gyereke van, a harmadik is megszülessen, és akinek egy van, a második is, tehát ott vannak ilyen törekvések.

KorFa: Ezeket a váltásokat, például a gyesből gyedet, a harmadik gyerek előtérbe helyezését, illetve a komplexebb népesedéspolitika kidolgozását milyen fordulópontok segítették, milyen lépések lendítették tovább a következő politika, vagy következő beavatkozás felé?

VGy: Elég nehéz erre válaszolni, hogy milyen lépések voltak, amelyek átlendítették. És hogy hol és mikor „ugrott”, vagy tette magáévá a politika a szakma nézeteit, erre nem nagyon tudnék felelni. Például a hetvenes évek elején hozott gyed-ben már benne van ez a gondolat, és ennek érdekében voltak különböző intézkedések. De később, a kezdeti nagy lelkesedés, a „hurrá, akkor csináljuk”, kihűlt, elhalt. Az intézmények, illetve az intézményesült eszközök megmaradtak, de a lelkesedés és a források kiüresedtek alóluk, mert más problémák jöttek. És éppen ezért volt az, hogy egy idő után, a nyolcvanas évek elejére megint alacsony lett a születésszám, sőt, 1981-ben csökkenni kezdett a népességszám, amit egyébként a KSH már az ötvenes évek végén jelzett. Mégis megdőbbsen mindenki, és ennek lett a következménye az 1984-es párhatarozat.

KorFa: Kik voltak erre inkább fogékonyak, voltak olyan személyek, akik a párt részéről kiváltképp támogatták a népesedés kérdését?

VGy: Hát nagyon nehéz nevet, neveket mondani, mert ugyan az ember olvasott néhány pb jegyzőkönyvet ezekről, azokat megkaptuk, de például

ezeknek a határozatoknak a megvitatása során senki nem szólt ellene. Nem, nem. Biztos voltak a háttérben, akik ezzel nem foglalkoztak, vagy nem törődtek, vagy nem akartak vele foglalkozni, de úgy alapján véve mindenki magáévá tette. Elég nehéz lett volna ellene valamit mondani, mert most mit lehet? Hogy mégse növekedjünk, vagy mégse gyarapodjon a gyerekek száma? Ezt nem lehet. Jobban visszagondolva Nyers Rezsőt lehetne kiemelni, mint aki felkarolta a népesedés kérdését.

KorFa: A hetvenes években már a magas halandóság is kutatási téma volt ...

VGy: Igen. A halandósági kutatások akkor kezdtek kibontakozni, akkor váltak intenzívebbé, amikor, főleg nemzetközi összehasonlításban, egyértelművé vált, milyen rossz a magyar halandóság. A hatvanas évek elején még nagyjából európai színvonalon volt, de aztán kezdett attól elválni. A magyar várható élettartam még csökkent is, míg az európai, a nyugat-európai, nagymértékben javult. Ez a tény már a politika figyelmét is felkeltette. Először az okokat, meg ennek az összetevőit kutatták. Különböző felvételek folytak az Egészségügyi Minisztériummal közösen. Azt lehetett megállapítani, hogy Magyarországon részben életmódbeli, vagy rossz szokások következtében a

haláloki struktúra ugyan hasonló, mint máshol, de a betegségek hamarabb jelentkeznek, és elhanyagoltabbak. Részben ez az oka, hogy a halandóság ilyen magas.

KorFa: Megvolt az egyetértés a tudomány és a politika között az egészség és a halandóság tekintetében is? Mármost a nyolcvanas évek első felében?

VGy: A nyolcvanas évek első részében volt egy olyan nézet, hogy az egészségügyi rendszer jó, fejlődik, építjük, a nép az olyan, hogy nem törődik az egészségével, tehát kvázi a lakosságra volt hárítva a felelősség, a lakosság az oka annak, hogy annyian betegek, meg annyian meghalnak, meg korán halnak meg. Szóval valóban volt egy ilyen irányzat, ami ellen fel kellett lépni. A szakma nagy része szerint azonban a halandóság nemcsak azért magas, mert az emberek önsorsrontó életet élnek, és mindenféle rossz szokásaik vannak, hanem mert az egészségügyi intézményrendszer nem képes megbirkózni ezzel és elavult. És éppen ezért ott kellene sokat tenni.

KorFa: Azzal kapcsolatban, hogy az 1984-es párhatarozat komplex lehetett, említette, hogy nem véletlenül, mert mi csináltuk. Kik voltak azok, akik ebben a legnagyobb részt vállalták?

VGy: Hát Klinger Bandi, Miltényi Károly, meg én dolgoztunk rajta. Andorka Rudi is jelentős szerepet játszott. Neki szintén az volt a véleménye, hogy a termékenységet lehet bizonyos ösztönzőkkel emelni, és ezt meg is kell tenni.

KorFa: A halandóságról még ebben a határozatban is az szerepelt, hogy elsősorban a magatartáson, az életmódon kell változtatni?

VGy: Nem, erre céloztam, hogy ebben már volt valami olyasmi, hogy ezt tovább kell fejleszteni, jobban, mint ahogy ez eddig volt, valami ilyesféle megfogalmazás volt.

KorFa: ...tehát nemcsak arról volt szó, hogy kevesebbet kell inni, meg dohányozni.

VGy: Nem, nemcsak ez volt, az intézményrendszert is érintette. De az is, hogy az embereket nevelni kell arra, hogy egészséges életmódot folytassanak, és ehhez különböző intézkedéseket is javasoltak, csak ezek nem kerültek kidolgozásra és bevezetésre, mert akkor hirtelen leült minden, 1985-ben. Mármost a gazdaság. Akkor nem foglalkozott többet senki népesedési kérdésekkel, az egyre növekvő problémák, nehézségek mellett ez nem volt érdekes, és már csak kis idő volt hátra a rendszerváltozásig.

KorFa: A rendszerváltozás után meg egész más ...

VGy: A rendszerváltozás után jó ideig egész más kérdések voltak napirenden, és tulajdonképpen csak az 1990-es évek vége fele, vagy mondjuk közepén, kezdődött megint az, hogy a népesedéssel jobban kell foglalkozni, mert itt vannak megoldandó ügyek.

KorFa: Az 1984-es határozatban már fölmerült a vándorlás mint lehetséges válasz az alacsony termékenységre és a magas halandóságra?

VGy: Tehát mint megoldás? Nem, az nem volt. Akkor az volt az álláspont, hogy a termékenység szintjét hosszabb időtávon annyira föl kell emelni, vagy föl kell tudni emelni, vagy lehetőleg föl kell emelni, hogy kompenzálja a magas halálozási arányszámot, a meghaltak magas számát, és helyreálljon egy legalább nulla növekedés, ha nem is pozitív. Nem, ilyen nem volt, a vándorlás, az már csak a rendszerváltozás után merült föl, amikor az egész kérdés más megvilágításba került, mert ott volt a szomszédos országokban élő magyarok helyzete, és a termékenység probléma európai dimenziók mentén való megközelítése.

KorFa: Az népesség-előreszámítások milyen hatásra kezdődtek el az intézetben?

VGy: Az előreszámítások először nem az intézetben folytak, hanem a KSH-ban, a Népesedési osztályon. Elég sokáig, most nem is tudom, mikor kerültek át az intézetbe, gyakorlatilag akkor, amikor a Habcsek Laci oda-került.

KorFa: A KSH-ban mikor kezdődött az előreszámítások készítése?

VGy: Az már az ötvenes évek elején elkezdődött. Akkor dolgozták ki az algoritmust a halandósági táblák és a kor szerinti termékenység alapján. Akkor még nem géppel ment, illetve csak számológéppel. Egy ENSZ kiadványban jelent meg akkor a kor szerinti és koreltolós előreszámítás módszere. És azt alkalmazták, vagy alkalmaztuk, de én akkor még nem voltam a Hivatalban, a népességre.

KorFa: Tehát a nemzetközi szakmai hatás is érvényesült ...

VGy: Az volt, hogyne, a tudomány fejlődése csak így képzelhető el. Voltak néhányan, akik a nemzetközi irodalmat figyelték, ha nem is teljes egészében fogták át, mert hiszen nagyon kevesen voltak. Főleg az ENSZ kiadványokat tanulmányoztuk, meg néhány egyéb angol, amerikai kiadványt, szakkönyvet. Ilyen módon lehetett haladni. Egyébként nagyon sokat olvastunk abban az időben, hiszen eleinte nem volt az embernek rendszeres demográfiai képzésen alapuló ismerete.

KorFa: Pedig a demográfia nem volt úgy háttérbe szorítva, mint a szociológia.

VGy: Nem, de nem is esett sok szó róla. Voltak viták, hogy a demográfia a népesedésszociológia része, vagy éppen azzal egyenlő-e, vagy egy kicsit több annál, vagy nem több, vagy önálló tudomány, vagy nem. Aztán kialakult az a nézet, hogy önálló tudomány, és ezért is kell hogy legyen intézete, bizottsága az Akadémián. Most ugyan el van ismerve mint önálló tudomány, hiszen van intézete, de valahol mindig volt bizonyos gyanakvás a demográfiával szemben. Ennek, azt hiszem, nem a demográfia tárgya maga az oka, hanem talán azok a körülmények, ahogy a demográfiai kutatások megszerveződtek. A Hivatalhoz való kötődés teher volt a demográfia, a tudomány, számára, ezt merem állítani. Ugyanakkor előnyei is voltak, mert a Hivatal apparátusa és infrastruktúrája felhasználható volt a kutatásokban, például felvételeket lehetett csinálni. De ugyanakkor a Hivatalon kívül, a szakmában gyanakvást keltett, hogy a demográfia a Statisztikai Hivatal "tákolmánya", a Statisztikai Hivatal hozta létre, egy állami, igazgatási intézményhez kapcsolódik, és ezért a tárgyilagosságát mindig egy kicsit kétségbe vonták.

KorFa: Az akadémiai elismertség, ...

VGy: Akadémiai vagy egyetemi, intézeti, tanszéki elismertség kellene. Azt, hogy akadémiai intézet legyen, sohasem sikerült megvalósítani. Részben a Hivatal egyes vezetői nem akarták, részben az Akadémia sem nagyon. Én magam pártoltam a KSH-tól való leszakadást, és KSH elnökségem idején már sikerült közel kerülünk ahhoz, hogy az Intézet a Közgazdaságtudományi Egyetem egyik intézetévé váljék, természetesen tanszéki jogosítványokkal. De jött a kormányváltás, a rektor betegsége, jómagam nyugdíjba vonulása, így ez a kérdés ismét csak lebeg a levegőben.

Mindezekkel együtt az Intézet elismertsége mára ugrásszerűen javult, részben a kutatási eredmények szakszerű közzététele, az egyes kutatók szakmai és személyes hitele, és az Intézet vezetésének jó kommunikációs tevékenysége következtében.

Daróczi Etelka NKI
daroczi@mailop.ksh.hu

Népesedési Kormánybizottság

A demográfiai helyzet bemutatása, értékelése és a kedvezőtlen születési, halálozási folyamatok befolyásolására alkalmas eszközök feltárása céljából a Magyar Köztársaság Kormánya 2001-ben ad hoc bizottságot kért fel. A tudományos értékelés Cseh-Szombathy László akadémikus irányításával készült el, megvitatását követően a Kormány a 1069/2001. (VII. 10.) Korm. sz. határozatával döntött a Nemzeti Népesedési Program kidolgozásáról és a Népesedési Kormánybizottság létrehozásáról.

A programalkotási folyamat során értékes kutatási, elemzési projektek indultak el, szakértői tanulmányok készültek. A kormány 2002. szeptember 14-én áttekintette a Népesedési Kormánybizottság tevékenységét és meghatározta a további feladatokat. A Nemzeti Népesedési Program kidolgozásának határidejét 2003. december 31-én határozta meg. A bizottság feladata továbbá:

- a népesedési folyamatok pozitív befolyásolását segítő cselekvési program kialakítása, a megvalósítás eszközrendszerére kiterjedően;
- javaslattevél a népesedéspolitikát érintő döntések meghozatalára, családbarát foglalkoztatási és vállalkozási formák kidolgozására, a népesedés- és családpolitikai intézkedések, valamint az adó-, járulék-, jövedelemelosztási és támogatási rendszer összehangolására;
- a népesedés- és családpolitikai intézkedések rövid és hosszú távú hatásainak figyelemmel kísérése és elemzése;
- véleménynyilvánítás, állásfoglalás a népesedési helyzetet érintő kérdésekben.

A bizottság elnöke a miniszterelnök, titkára a Miniszterelnöki Hivatal általános jogkörű politikai államtitkára, tagjai a belügyminiszter, az egészségügyi, szociális és családtügyi miniszter, a foglalkoztatáspolitikai és munkaügyi miniszter, a gazdasági és közlekedési miniszter, a gyermek-, ifjúsági és sportminiszter, a környezetvédelmi és vízügyi miniszter, a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter, a nemzeti kulturális örökség minisztere, az oktatási miniszter, a pénzügyminiszter, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, továbbá a tudomány területéről hét jeles személyiség, akiket a miniszterelnök kér fel a bizottság tagjának. 2002-től a bizottság tudós tagjai: Vizi E. Szilveszter, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Cseh-Szombathy László akadémikus, Ferge Zsuzsa akadémikus, Besenyi Lajos, a Miskolci Egyetem rektora, Hegedűs Zsuzsa szociológus, Józán Péter orvos, demográfus és Katona Tamás statisztikus, demográfus.

A bizottság a kormány tanácsadó, döntés-előkészítő, javaslattevő szerve, évente legalább négy alkalommal ül össze. Üléseinek napirendjére a bizottság titkára és titkársága állít össze javaslatot, amelynek alapján – előre rögzített napirend szerint – a bizottság elnöke, a kormányfő hívja össze a bizottság tagjait. Az ülés napirendjéhez igazodóan a Bizottság tagjai írásbeli előterjesztést, összefoglalót, valamint a témához csatlakozó szakértői háttéranyagokat, tanulmányokat kapnak. Az írásban megkapott anyagokhoz az adott téma bizottsági szakértői tagjai és a téma feldolgozásában részt vett – az adott alkalomra meghívott – kutatók, szakértők, kormányhivatali felelős vezetők rövid szóbeli kiegészítéseket tesznek. Az írásbeli és szóbeli tájékoztatás alapján a bizottság megvitatja a napirendi témát, kérdéseket tesz fel a jelenlevő szakértőknek, és javaslatokat fogalmaz meg az elemző és javaslattevői munkák további folytatására.

A Népesedési Kormánybizottság 2002–2003. évi ülésein többek között megvitatta Magyarország demográfiai helyzetét, a népesedési folyamatok főbb jellemzőit; tájékozódott a női foglalkoztatás hazai és nemzetközi jellemzőiről; tájékozódott a megbetegedés, a halálozás hazai folyamatairól, a Johan Béla Nemzeti Egészség-megőrzési Programról; megvitatta a külső-belső migrációról készült kutatások eredményeit és nemzetközi konferenciát szervezett „Válaszúton: a népesedéspolitika helyzete a XXI. század elején” címmel. Emellett több kerekasztal-vitát rendezett, kutatásokat indított, tanulmányokat készített és adott közre.

Dr. Szekeres Imre államtitkár,
a bizottság titkára

SZEMLE

A szokástól eltérően rovatunk most nem újdonságokat kínál, hanem az elmúlt negyven év korábbi évjáratának kiemelkedő demográfiai terméséből szemezget. Időrendi sorrendben idézünk fel és ajánlunk olvasóink szíves figyelmébe a maguk idejében itthon újdonságnak számított és fokozott érdeklődést keltő – esetenként nagy port kavart – műveket. Van közöttük ma is sokat forgatott és gyakran hivatkozott könyv és olyan – csak szűkebb körben ismert – kiadvány, amelyet érdemesnek tartunk az újraolvasásra, illetve arra, hogy a demográfusok fiatalabb nemzedéke és az érdeklődők széles köre is megismerje, eredményeiket hasznosítsa, további kérdések felvetésével és tanulmányozásával gazdagítsa.

A nyugdíjasok helyzete

KSH Népeségtudományi Kutató Csoport Közleményei
2. Budapest, 1963, 85 oldal.

A témáját és módszereit tekintve egyaránt előremutató – a szocialista országok körében addig páratlan – vállalkozás eredménye a kor szokása szerint szerző(k) megnevezése nélkül, *Hivatalos használatra!* kitétellel jelentek meg.

„Ez a jelentés a nyugdíjasok társadalmi és gazdasági helyzetének felmérését célzó reprezentatív vizsgálat eredményeiről számol be. 1963. áprilisában a Központi Statisztikai Hivatal az Országos Nyugdíjintézet által elvégzett részletesített nyugdíjasok kb. egy százalékának kérdőívet küldött ki, mely kérdőív a nyugdíjasok gazdasági helyzetére, családi viszonyaira és kapcsolataira, lakásvizszojaira, egészségi állapotára és kulturális érdeklődésére vonatkozó kérdéseket tartalmazott. A kiküldött kérdőívek több mint 75 százaléka érkezett vissza. A jelentés a feldolgozott 5181 kérdőív anyagát és annak elemzését tartalmazza.” (1. oldal) A kiadvány végén megtalálható a 45 kérdés tartalmazó kérdőív. A téma iránt érdeklődők számára rendkívül tanulságos kiadványból mindössze néhány megállapítást emelünk ki.

„A nyugdíjasok többségének, több mint 70 százalékának van élő gyermeke. A gyermektelenek nagy többségének nem is volt, nem is született gyermeke. A gyermekkel való kapcsolat azoknak a nyugdíjasoknak az életében játszza a legfontosabb szerepet, akik gyermekeikkel együtt laknak és közös háztartásban is élnek. A vizsgált nyugdíjasoknak több mint 36 százaléka lakik gyermekével, vagy gyermekeivel egy lakásban, ami viszonylag magas arány. ... Nem beszélhetünk a gyermekektől való elszakadástól azoknál a nyugdíjasoknál sem, akik gyermekeiktől külön lakásban, de velük egy városban, községben élnek. A nyugdíjasoknak kb. 26 százaléka él gyermekeiktől külön, de vele egy városban, községben. A nyugdíjasok 8 százaléka él gyermekeiktől távol azért, mert azok más városban, más községben laknak, 2 százaléka él gyermekeiktől elhagyva azért, mert azok külföldre távoztak. A nyugdíjasok jelentős részének életében fontos szerepet játszanak az unokák is. A nyugdíjasok 22 százaléka lakik unokájával, vagy unokáival egy lakásban. Az unokákkal együtt lakó nyugdíjasok aránya szintén a községekben a legnagyobb, 24 százalék, de jelentős a városokban is, Budapest példáján 19 százalék.” (13. oldal)

„A gyermekkel való közös háztartásban élés az özvegyeknél a leggyakoribb. Az özvegy családi állapotú nyugdíjasok 44 százaléka él gyermekeivel együtt, 26 százaléka családos gyermekükkel és 18 százaléka egyedülálló gyermekkel. A házasság 28 százaléka él gyermekeivel közös háztartásban, az elváltaknak pedig 21 százaléka. Az összes nyugdíjasok számában azoknak a nyugdíjasok-

nak aránya, akik házasság és családos gyermekükkel élnek együtt – ahol tehát egy öreg és egy fiatal házaspár van közös háztartásban – 5,5 százaléka. A nyugdíjasoknak gyermekeikkel való együttlakása, vagy azonos városban, községben való tartózkodása lehetővé teszi a gyermekek számára, hogy öreg szüleiket munkával is támogassák. Összesen a nyugdíjasok 23 százalékánál lehet megállapítani, hogy a nyugdíjast gyermeke, unokája munkával segíti. ... A nyugdíjas szülő és gyermeke közötti munkakapcsolatnak a gyakoribb formája az, amikor a nyugdíjasok segítik valamilyen munkával gyermekeiket, illetve azok családját. A nyugdíjasok 26 százaléka végez valamilyen munkát gyermeke részére; a nyugdíjas nők 31 százaléka, a nyugdíjas férfiak 22 százaléka. A nők a leggyakrabban gyermekük háztartását vezetik, vagy főznek részére, a férfiak pedig az unokákra való vigyázással, a bevásárlások elvégzésével segítik gyermekeiket.” (14. oldal)

Bevezetés a demográfiába

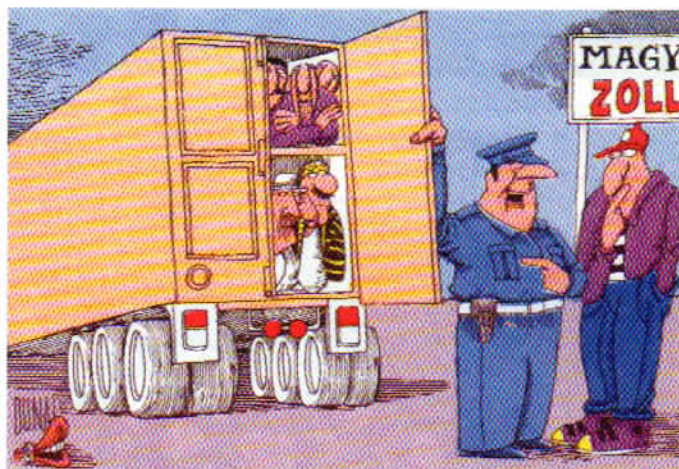
Szerkesztő: Szabady Egon.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1964, 610 oldal.

A 2100 példányban kiadott mű a könyvtárak és a szakemberek féltett kincse. A kiadó, a szerkesztő és a szerzők úttörő vállalkozása az első magyar nyelvű demográfiai tankönyv megjelenésére ugyanis olyan jól sikerült, hogy – elavult adatai és ideológiai indíttatású eszmefuttatásai ellenére – ma is pártját ritkítja. A hézagpótló „bevezető” jellegű demográfiai könyv ... áttekintést ad e tudomány egész területéről, tartalmazza a kézikönyvek sokrétű ismeretanyagát, gyakorlati formában nyújtja a demográfia módszertanát és lépcsőül szolgál mind az elmélyültebb vizsgálatokhoz, mind azok eredményeinek megértéséhez és felhasználásához, s ezen túlmenően egyetemi fokon tankönyvként is használható ... A szerkesztés alapelve az volt, hogy a könyv a megszabott keretek között elsősorban a gyakorlati szempontoknak megfelelő ismereteket és módszereket nyújtja.” (3. oldal)

A következetes és magas színvonalú szerkesztés nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyar (Acsádi György, Barys Gyula, Bene Lajos, Klinger András, Marton Zoltán, Melly József, Miltényi Károly, Szabady Egon, Tamásy József, Theiss Ede, Varga István és Vukovich György) és szovjet (A. Bojarszkij és B. Szmulevics) demográfusok írásai jól használható kézikönyvvé álljanak össze. Ezt mutatja a gondosan összeállított utolsó fejezet (9. Mutatók) is, amely a demográfiai formulákban használatos jelölések betűrendes mutatóját, témák szerint rendezett irodalomjegyzéket és tárgymutatót tartalmaz 30 oldalon.

A könyv felépítése arányos és logikus. Kiegészítőzatosan szerepelnek leíró, módszertani és elemző részek, hazai és nemzetközi adatok. Az egyes fejezetek egymásra épülnek, de önállóan is követhetők. A Bevezetés rövi-

Szóval, nézzük csak, még mindig azt állítja, hogy hifi-tornyak?
Ludas Matyi, 1993. március 10., Dunai Imre

den és olvasmányos formában tájékoztatja az olvasót a demográfia lényegéről, tárgyáról és módszeréről, felkelti az érdeklődést a sajátos demográfiai fogalmak – például a természetes és nem természetes népesség, a kohorsz és a generáció – iránt. A népesség állapota címet viselő terjedelmes második fejezet a népesség egy adott pillanatban történő megfigyelésének és mérésének általános kérdéseit vizsgálja, területi (települési és lakás szerinti), nemek és életkor szerinti megoszlásának, társadalmi-foglalkozási, kulturális stb. összetételének jellemzőit mutatja be.

Ezt követi az egyes népmozgalmi események és a demográfiai jelenségek taglalása. Elsőként a házasság, a család és a háztartás fogalmait, alakulását, vizsgálatának módszertanát ismerteti a könyv. A születés és termékenység fejezete a két fogalom tisztázásán és mérésének általános kérdésén túl kitér az életkor szerinti és a befezett termékenység mérésére, a házasság és házasságon kívüli termékenység, a szülési sorrend, a differenciális termékenység mutatóira, továbbá a családtervezés és a születésszabályozás témájára. A halálózásról szóló fejezetben külön alcím alatt szerepel a halálózási statisztika (ezen belül a standardizálás módszerei), a halandóság történeti alakulása, illetve terület, nem és életkor szerinti, továbbá társadalmi differenciái, a csecsemőhalandóság, végül a halandósági tábla mutatói és függvényei. A történeti, módszertani és analitikus megközelítés egyensúlya, a téma sokoldalú kifejtése jellemzi a vándorlások fejezetét is. Ezen belül a nemzetközi migráció taglalása az egész világot magában foglalja, valamivel részletesebben kitér Európára, ám Magyarországot alig érinti. A terjedelmesebb és mélyebb szánt belföldi vándorlások rész viszont kizárólag hazai vonatkozású.

Az egyes népmozgalmi folyamatok után logikusan következik a reprodukció vizsgálata. A természetes szaporodás, a népesedési mérleg standardizálása, a stationér népesség fogalma, a bruttó és a nettó utánpótlási mutatószámok bemutatása mellett a könyv ismerteti a stabil népességi modell sajátosságait, a stabil népesség paramétereit (pl. intrinsec szaporodási arány) és a modellek továbbfejlesztésének lehetőségeit. Ebben a fejezetben találjuk a népesség előrebecslésének analitikus matematikai és demográfiai módszereit, az alkotóelem-módszerű számításokat és a népességi modellek használatát.

Az utolsó előtti fejezet (8. A demográfia története, népesedéspolitikai, népesedésszatisztika) a tananyag kiegészítő olvasmányaként fogható fel, mivel egyrészt meglehetősen vegyes tematikát ölel fel, másrészt a

törzsanyagnál kisebb betűvel íródott. Itt találjuk a demográfia, a népesedési elméletek és a népesedéspolitikai – ideológiai kitelektől nem mentes – rövid történetét, végül a demográfia hazai és nemzetközi szervezeteit és a demográfia forrásait (népszámlálás, népmozgalmi és egyéb adatgyűjtés).

A budapesti alkoholisták és leszármazottaik biodemográfiai vizsgálata

Szerkesztő: Mikes Gábor.

KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei 39. Budapest, 1974/2, 148 oldal.

A vizsgálat azzal a céllal készült, hogy az alkoholizmus kialakulását, előfordulásának gyakoriságát több tudomány eredményeinek összefoglalása, nézőpontjainak egyesítése segítségével magyarázza. A minta az egészségügyi intézmények betegei közül került ki.

„A minta homogenitásának növelése érdekében csak férfiakat és csak középkorúakat (30–50 éveseket) választottak ki. A kiválasztott 200 férfival több órás (két alkalommal végrehajtott) interjút készítettek. Az interjú első részében egy szokásos típusú kérdőíven szereplő kérdésekre kértek válaszokat. Ezek a kérdések az alapvető személyi adatokon kívül kiterjedtek az ivási szokásokra, az alkoholizálás történetére, az alkoholista családi körülményeinek, gyermekkorának, foglalkozástörténetének, baráti körének objektív adataira. Ezt követte egy strukturált mélyinterjú, amelynek során az interjúer úgy irányította az alkoholistával folytatott beszélgetést, hogy az élettörténetének azokat a mozzanatait mondja el, amelyek az alkoholizmus kialakulásában szerepet játszhattak. ...

A kutatások során mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy nem hanyagolható el a humánbiológiai aspektusok vizsgálata sem. Ezért Intézetünk és az Alkoholizmus Elleni Országos Bizottság együttesen olyan komplex kutatásra határozta el magát, mely egyrészt az alkoholistákat, másrészt leszármazottaikat humángenetikai, valamint antropológiai és konstitúciós vizsgálatoknak veti alá. A humángenetikai vizsgálatok elsősorban az alkoholizmus és a biológiai tényezők valószínű összefüggéseit hivatottak vizsgálni. Kiterjednek a vércsoportra, a PTC-ízlelésre, a secretor-non secretor megoszlásra, valamint a szintézisre. Az antropológiai és konstitúciós vizsgálatok, melyek az alkoholistán kívül kiterjednek a házastársra és az utódokra 25 kvantitatív és 15 kvalitatív ismérv alapján, a testi fejlettséget, alkatot, a habitus fejezi ki. A gyermek esetében annak megállapítását célozza, hogy az esetleges ható endogén, vagy exogén tényezők miként befolyásolják testi fejlődését, megállapítható-e retardáció.

A gyermekekre ható miliőhatások pszichológiai vizsgálatánál elgondolásunk az, hogy a rendkívül komplex lelki tünetek közül keressük az alkoholista szülők hatásának kitett gyermekek értelmi szintjére és szociális adaptációs szintjére vonatkozó jellemzőket, majd az alkoholista szülők hatásának kitett és ki nem tett gyermekek csoportjait egybevetjük.” (10–11. oldal)

A vizsgálat eredményeit öt tanulmány foglalja össze: Az alkoholisták szociodemográfiai jellemzői (Mikes Gábor);

Az alkoholisták deviáns magatartásának jegyei (Bálint István);

Az alkoholisták biológiai vizsgálatának eredményei (Ács Tamás);

Az alkoholistáktól származó gyermekek antropológiai vizsgálati eredményei (Nemeskéri János);

Az alkoholistáktól származó gyermekek pszichológiai vizsgálati eredményei (Szakács Ferenc).

Law and Fertility in Europe

A study of legislation directly or indirectly affecting fertility in Europe

Jogszabályok és termékenység Európában

A termékenységet közvetlenül vagy közvetetten befolyásoló jogszabályok Európában

Szerkesztők: Maurice Kirk, Massimo Livi Bacci és Szabady Egon.

Ordina Editions, Dolhain (Belgium), 1975, 1–2 kötet, összesen 689 oldal.

A két kötet többéves nemzetközi együttműködés keretében végzett kutatási projektum eredménye, amelyet Massimo Livi Bacci és Szabady Egon irányított. A Társadalomtudományi Kutatást és Dokumentációt Koordináló Európai Központ (Bécsi Központ) és a Nemzetközi Népeségtudományi Unió (IUSSP) fogott össze, és amelyhez a Ford és a Rockefeller Alapítvány nyújtott pénzügyi támogatást. Az együttműködésben 21 európai ország (Ausztria, Belgium, Bulgária, Csehszlovákia, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, NDK, NSZK, Olaszország, Románia, Svájc, Svédország és Törökország) demográfusai vettek részt.

„A Közös Munkacsoport 1971 novemberében, Budapesten kezdte meg munkáját a Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottsága rendezésében tartott értekezleten. Ezen az értekezleten öltött formát a projektum lényege; a résztvevők egyet értettek abban, hogy minél több európai országra vonatkozóan készüljön nemzeti monográfia, s mindegyik részletesen számoljon be a társadalmi és gazdasági gondoskodást szabályozó hatályos törvényekről és jogszabályokról. Egyetértés volt abban is, hogy minden egyes 'nemzeti beszámoló' adjon valamiféle értékelést arról, milyen tényleges hatást gyakorolnak az ilyen jogszabályok a termékenységre, ez a projektum fontos célkitűzése. Hangsúlyozták, fontos, hogy a társadalmi jogszabályok nemzeti rendszereinek belső konzisztenciáját, illetve esetleges ellentmondásait a termékenységi mintákkal és trendekkel összefüggésben értékeljék. A Munkacsoport megvitatta és elfogadta a nemzeti monográfiák szerkezetére és tartalmára vonatkozó részletes útmutatókat, amelyek azt célozták, hogy az egy kötetbe gyűjtött nemzeti beszámolók adatai többé-kevésbé összehasonlíthatók legyenek.” (V. oldal)

A nemzetközi összehasonlítható tanulmányok és az ország-monográfiák négy fő téma köré csoportosítva gyűjtötték és vizsgálták az érvényes jogszabályokat, illetve azok előzményeit:

1. A házasság; amely a házasságkötés formáit és eljárás szabályait, a házasság első

korhatárát, a semmissé nyilvánítás, illetve felbontás körülményeit, a válást, az újraházasodást, a különélést, az egy-
szülős családok helyzetét és az örökbefogadást tárgyalja.

2. A fogamzásgátlás, a terhesség-megszakítás és sterilizáció; ezen belül a születések és a népességgpolitikák második világháborút követő trendjei, a fogamzásgátlás, a művi vetélés és a sterilizálás elfogadott módjai és szabályozása, a terhességi és gyermekágyi társadalmi és pénzügyi juttatások, az anya- és gyermekgondozás.

3. A családoknak nyújtott gazdasági és társadalmi segítség; ide sorolva a családi pótlékot, az adórendszert, a lakástámogatást, a családi vagyon kezelését, az öröklést, a kölcsönös jogokat és kötelezettségeket, a kisgyermekes anyáknak nyújtott támogatásokat.

4. A nők társadalmi státusza; amely a nők alkalmazásának és elbocsátásának feltételeivel, a munkaidő hosszával és a részmunkaidős foglalkoztatással, a keresetek és az iskolázottság nemek közötti különbségeivel, az anyák és az apák státuszának egyenlőségével és a nem házas gyermekes nők helyzetével foglalkozik.

Népesedési kérdésekkel kapcsolatos közvéleménykutatás

Szerzők: Pongrácz Tiborné és S. Molnár Edit.

KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei 43. Budapest, 1976/1, 199 oldal.

„Az ország valamennyi megyéjére kiterjedő felvétel során a kikérdezést végző védőnők mintegy 2000 véletlenszerűen kiválasztott háztartást kerestek fel, s kérdőívet töltöttek ki minden 18–55 év közötti nővel és 18–60 év közötti férfival. A mintába került személyek száma 3837. A felvétel alapját képező kérdőívet a kutatás fő célkitűzéseinek megfelelően alakítottuk ki, középpontba állítva a Minisztertanács 1973 őszén hozott intézkedéseit. A családtervezéssel, a közvélemény által ideálisnak tartott gyermekszámmal kapcsolatos kérdések kialakításánál szem előtt tartottuk, hogy a kapott eredmények összehasonlíthatók legyenek korábbi, ha-

sonló témakörű, de más mintasokaságot felölölő vizsgálataink során nyert tapasztalatokkal is. ... A 32 véleménykérdést tartalmazó kérdőív három, egymástól elkülönülő fejezetet tartalmaz." (11. oldal)

Az első rész a kisgyermekes anyák háztartáson kívüli foglalkoztatásával kapcsolatos vélemények iránt érdeklődik, a második a családtervezési vizsgálatok kérdéseit sorolja fel, míg az utolsó rész a családdal kapcsolatos állami intézkedéseket kísérő vélemények feltárását célzó kérdéseket tartalmazza.

„A népesedéspolitikai intézkedéseket tárgyaló kérdés-komplexum során feltettük azt a kérdést, hogy a meghozott rendelkezésektől függetlenül, melyek lennének azok a társadalmi juttatások, amelyek a megkérdezett szerint a legjobban ösztönöznék a gyermekszülést. A kérdéshez kapcsolódóan összesen kilenc lehetséges ösztönző eszközt soroltunk fel oly módon, hogy azokat külön-külön kártyákra írva adtuk a válaszadók kezébe. ... Első lépésben az volt a megkérdettek feladata, hogy a 9 közül válasszák ki azt, amelyik véleményük szerint legjobban ösztönözné a gyermekszülést. A legfontosabbnak ítélt ösztönző eszköz kiválasztását még két forduló követte, először a fennmaradt 8, majd 7 kártyából ismét a legfontosabbnak tartottat kellett kiválasztaniuk. Ily módon arról is képet alkothattunk, hogy az egyes válaszadóknál egyénileg hogyan alakult az általuk kiemelt három ösztönző eszköz fontossági rangsora.” (19–20. oldal)

Az első, a második és a harmadik választásnál, illetve összehasonlítva a következőképpen alakult az ösztönző eszközök megoszlása (százalék):

Ösztönző eszköz	I. forduló	II. forduló	III. forduló	Együtt
1. Lakás fiatal házaspároknak	36,1	17,7	11,6	22,1
2. Bölcsődei, óvodai férőhely	16,2	21,8	15,6	17,9
3. Lakás többgyermekeseknek	17,2	16,8	10,3	14,9
4. Gyermekruházati cikkek árának csökkentése	9,0	12,1	23,9	14,8
5. Részmunkaidő a gyermekes anyáknak	7,4	14,0	19,1	13,3
6. Munkahelyi kedvezmények a terhes anyáknak	4,1	8,7	9,4	7,3
7. Családi pótlék	6,1	3,0	3,8	4,3
8. Gyermekgondozási segély	2,9	3,8	2,9	3,2
9. Rendszeres üdülés a gyermekeknek	1,0	2,1	3,4	2,2
Összesen	100	100	100	100

A budapesti öngyilkosok vizsgálata 1972

Szerzők: Harsányi László, Jabb Sándor, Miltényi Károly, Nemeskéri János, Szuchovszky Gyula.
KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei 44. Budapest, 1976/2, 333 oldal.

A KSH NKI, a KSH Társadalmi Szolgáltatások Statisztikai Főosztálya és a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézet közreműködésével végzett kutatást Nemeskéri János (NKI) vezette.

„A tanulmány 1972-ben Budapesten halálal végződött öngyilkosságok vizsgálatának tényszerű adatait tartalmazza. Az egy naptári év folyamán bekövetkezett öngyilkossági halálesetek széleskörű statisztikai, demográfiai, társadalomtudományi és orvostudományi vizsgálata biztosította e nagyban is súlyos társadalmi jelenség nem csupán fontosabb mutatóinak, tényezőinek elemzését, hanem a jelenséget kiváltó, meghatározó számos tényező összefüggéseinek komplex értékelését is. A komplex és monografikus értékelés érdekében a vizsgálat és feldolgozás az interdiszciplináris elvét tekintette iránymutatónak. Az előbbiekben említettek közül következik,

hogy a közlemény, jóllehet a tényszerű adatok közlését, értékelését hangsúlyozza, a jelenség tényezőinek láncreakciót képező összefüggéseinek feltárását a hatékony megelőzés valós lehetőségeire utaló figyelemfelkeltést tekintve elsődlegesnek. Minden, a suicidiumokkal foglalkozó közlemény értéke annyi, amennyire a tények objektív, teljes körű feltárását és a prevenciót szolgálja. Budapesten 1972 január 1. 0 órájától december 31. 24 órájáig 853 öngyilkossági haláleset történt. Más megfogalmazásban ez annyit jelent, hogy a vizsgálat évében – 1972 – naponként 2–3, hetente 16 és havonta 71 halálal végződött öngyilkosságot követtek el Budapesten. E számszerű adatok ismeretéhez számításba kell venni az öngyilkossági kísérletek igen magas gyakoriságát – mint háttérrel – még akkor is, ha azok jelentékeny hányada szándékában (ijesztés, fenyegetés, zsarolás, stb.) és az öngyilkosság módjában nem egyértelmű, 'nem eléggé hatékony' (Buda, 1971). Ezek szerint a vizsgálat évében az öngyilkossági kísérletek arányát hozzávetőlegesen 5–6 szorosnak véve a halálal végződött suicidiumoknak, Budapesten havonta kb. 500, hetente mintegy 110 és naponként 15 öngyilkossági kísérletet követtek el. Összegezve az előbbiekben említetteket, az élet önkéntes elvetése oly társadalmi jelenség, amely megköveteli, hogy azzal tárgyilagossággal vizsgáljuk meg, és a levont tanulságok aktív cselekedetként érelődjenek meg.” (15. oldal)

A tanulmány fejezetei: Az öngyilkosok általános biológiai jellemzői • Demográfiai jellemzők • Az öngyilkosság előzményei • Az öngyilkosság elkövetési idejének körülményei és tényezői • Különleges és egyedi öngyilkosságok személyi jellemzői • Az öngyilkosok betegségei.

A magyarországi népességfejlődés keretei és jövőbeni lehetséges irányai 1880–2050

Szerzők: Habcsek László, Monigl István, Vukovich Gabriella
KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Jelentései 26. Budapest, 1985, 122 oldal.

A mindössze 70 példányban, „Szigorúan titkos!” megjelöléssel nyomtatott jelentés azoknak a kutatásoknak az első eredményeit foglalja össze, amelyeket az NKI 1984-ben kezdett meg a hosszú távú népességfejlődés

PARADICSOMI IDILL

www.netrejtveny/nevjegy 2003, Baráth József

jellemzőinek, tendenciáinak, irányzatainak és összefüggéseinek feltárására. A kutatás olyan kérdések megválaszolására irányult, amelyek aktualitása és súlyossága az azóta eltelt időben tovább nőtt:

1. Hogyan alakulhat a magyarországi népességfejlődés az előttünk álló évszázadban;
2. Hogyan alakulhat ilyen időtávlatban Európa, különösen pedig Kelet-Európa népességfejlődése;
3. Milyen hosszú távú társadalmi-gazdasági következményei lehetnek a népességszökkenésnek, melyek a népességszökkenés tartós megállításának demográfiai feltételei;
4. Hogyan változhat hosszú távon a népesség összetétele, melyek a demográfiai hullámok társadalmi-gazdasági következményei, hogyan alakulhat ki a mai nál kiegyenlítettebb, kedvezőbb konstrukcióra;
5. Melyek a 2000-ig, illetve az azt követő évtizedekben várható népességfejlődés főbb összefüggései, milyen hatást gyakorol a 2000-ig megvalósuló népességfejlődés a 2000 utáni népességfejlődésre.

Az előszámítások két alaphipotézissel számolnak. „Az egyik azt rögzíti, hogy az előttünk álló hosszabb időszakban nem következik be katasztrófajellegű törés a termékenység vagy a halandóság területén. ... A másik alaphipotézisünk arra vonatkozik, hogy a nemzetközi vándorlás, amelyet projekcióink figyelmen kívül hagyunk, nem befolyásolja jelentősen a népességfejlődést az 1985–2050 közötti időszakban, tehát a termékenység és a halandóság továbbra is domináns szerepet játszik a népességszám és népességstruktúra alakításában. A népességnek ez a feltételezett jövőbeni zártsága azonban bizonytalan. Egyrészt a zártság napjainkban sem teljes, az 1980-as évek eddigi tapasztalatai alapján egy évtized alatt 30–40 ezer fős nemzetközi vándorlásból adódó népességszökkenés bekövetkezhet. ... Másrészt arra sincs ma kellő alapunk, hogy felmérjük a népesség többirányú kelet-európai, vagy ennél is szélesebb körű nemzetközi vándorlásából adódó következményeket, népességnövekvő vagy csökkentő hatásokat, ami a korösszetételt is számottevően módosíthatja. Több évtized távlatában nem zárható ki például, különösen a népességszökkenés hosszabb időszakában, egy 'addíciós' forrásokat is eszközként kezelő népesedéspolitika érvényesítése sem.”

A népességprojekciók tényleges hipotézisrendszere „azt az alapkonceptiót testesíti meg, hogy a magyarországi népességfejlődésben a következő időszakban egy kvázi-stabil típusú szakasz alakul ki, amelyet a termékenység – ingadozásokon keresztül érvényre jutó – általános szintje és a halandóság hosszabb távon további és jelentős mértékű csökkentése jellemez. A termé-

kenység hipotézisei azzal számolnak, hogy elsősorban az aktív népesedéspolitika hatására elkerülhető lesz a termékenység – a legfejlettebb országok egy részében ma jellemző – nagymértékű esése, tartósan igen alacsony színvonalának kialakulása; ... Az 1,95-ös befejezett termékenység a mai termékenységi viszonyokból kiindulva úgy állhatna elő, hogy magas szinten stabilizálódik az első és második gyermeküket megszüülő nők aránya (körülbelül 90–95, illetve 80 százalék), és a harmadik és többedik gyermekek megszületésének intenzitása tartósan eléri a 20–25 százalékot, vagyis a nők közel egyötöde megszüli harmadik gyermekét is. Ez a szint még a népességszám hosszú távú csökkenő tendenciáját váltja ki jelentős halandóságsökkenés mellett is. Az 1,95-ös termékenységi színvonal úgy jellemezhető, hogy általánossá válik a kétgyermekes családtípus." (33–34. oldal)

Demográfiai átmenet Magyarországon

Szerzők: Szentgáli Tamás, Andorka Rudolf, Habcsek László, Dányi Dezső és Kamarás Ferenc.
KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Történeti Demográfiai Füzetek 9. Budapest, 1991/1, 232 oldal.

„Ez a tanulmánykötet abban az évtizedben készült, amikor a fejlett világ átlagos teljes női termékenysége 1,7 körül ingadozott, azaz körülbelül 20%-kal volt kisebb, mint a helyettesítési együttható és sok országot, köztük Magyarországot is közel egy évtizeden át ez az arány jellemezte. Megéltük a természeti, háborús, vagy járványos katasztrófáktól mentes népességsökkenést, a népesség demográfiai struktúrájának erőteljes átalakulását. Úgy tesz, mintha igazolódott volna a demográfiai átmenetelmélet világháború után megfogalmazott előrebecslése: 'Európa népességének gyors növekedése befejeződött, most szükségképpen elkövetkezik egy stationer, esetleg egy csökkenő népességi korszak.' (Notestein 1945, 1953). Az elmúlt évtizedekben a demográfia tudománya szorgosan kutatta, hogy a fejlett társadalmak miként és miért jutottak el ebbe a demográfiai állapotba, azt remélve, hogy a folyamat természetének, okainak megközelítése a jövő demográfiai képéről is fellebbentí a fátylat (Chesnais 1986; van de Kaa 1987). Kimondva, kimondatlanul, mi is azért vállaltuk a tegnappal zárható hazai népesség történetének elemzését, mert végül is a demográfiai átmenet úgy tűnik kikerülhetetlen – talán végső – szakaszának folytatását kémleljük.” (4. oldal)

A kötet az alábbi tanulmányokat tartalmazza:
Szentgáli Tamás: A demográfiai átmenet elmélete;
Andorka Rudolf: Településszintű családrekonstrukciók vizsgálata egyes eredményei;
Habcsek László: Halandósági táblák és népességi jellemzők becslése az 1820-as évekre;
Dányi Dezső: Regionális családrekonstrukció 1830–39, 1850–59;
Kamarás Ferenc: A magyarországi demográfiai átmenet sajátosságai 1900–1920;
Dányi Dezső: Demográfiai átmenet 1880–1960 (Princetoni indexek).

Élettársi kapcsolatok Magyarországon

Szerzők: Csernák Józsefné, Pongrácz Tiborné és S. Molnár Edit
KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Jelentései 46. Budapest, 1992/5, 83 oldal.

„A KSH Népeségtudományi Kutató Intézetben végzett vizsgálat az 1984. évi mikrocenzus alkalmával re-

gisztrált élettársi kapcsolatban élő 15–49 éves nők demográfiai adatait dolgozta fel. Az időbeli változások megállapítása részben az 1970. évi népszámlálás, részben az 1990. évi népszámlálás rendelkezésre álló adatai alapján történt. ... Magyarországon az élettársi kapcsolatban élő nők száma és aránya az elmúlt két évtizedben radikálisan emelkedett. A növekedés elsősorban annak köszönhető, hogy a nők minden korcsoportjában jelentősen gyakoribbá váltak az élettársi kapcsolatok. Az élettársukkal közös háztartásban élő magyar nők életkor és családi állapot szerinti összetétele azonban jelentősen eltér a 'nyugati mintától'. Egyrészt Magyarországon a párkapcsolatnak ez a formája elsősorban nem a legfiatalabbakat jellemzi, másrészt lényegesen gyakoribb a valaha házasságban éltek körében, mint azoknál, akik még sohasem kötöttek házasságot. Az élettársi kapcsolatok ritkább előfordulása a még soha nem házassodott fiatalok körében valószínűleg arra is visszavezethető, hogy a krónikus lakáshiány miatt Magyarországon a fiatalok számára aligha adott a lehetőség az első házasságkötést megelőző, ún. próbaházasság jellegű élettársi kapcsolatok megteremtésére. ... Magyarországon a valaha házások élettársi kapcsolatainak gyakoribbá válását az újránházasságok visszaesésében meghatározó jelentőségű tényezőnek tekinthetjük. ... Ugyanakkor az is figyelemre méltó, hogy az élettársi kapcsolatok terjedése látszólag eddig még nem ellensúlyozta a házasságok visszaeséséből, illetve a házasságok felbomlásából származó veszteségeket. ... Az élettársi kapcsolatban élő nők gyermekszám szerinti összetételének ... figyelemre méltó vonása az, hogy a gyermekszámmal nő az élettársi kapcsolatban élés gyakorisága. ... A gyermekes élettársi kapcsolatban élők magas arányából arra következtethetünk, hogy Magyarországon az együttéléssel egybekötött élettársi kapcsolatok döntő hányadában olyan családformáról van szó, amely bizonyos tekintetben a házassággal létrejött családokhoz hasonló funkciókat lát el. Az ilyen családok helyzete azonban annyiban mindenképpen sajátosnak mondható, hogy egy részükben feltehetően nem az élettársak közös gyermekéről/gyermekéről van szó. Különösen áll ez az élettársi kapcsolatban élő özvegy és elvált nőkre, akiknél nagyobb a valószínűsége annak, hogy az előző házasságból származó gyermekük/gyermekük vannak. Az élettársi kapcsolatban élő elvált nők magasabb gyermekszáma sokkal inkább a korábbi házasságból származó gyermekek számát jellemzi, mint a fennálló élettársi kapcsolat termékenységét. ... Magyarországon az élettársi kapcsolatban élő nők iskolai végzettség és társadalmi, foglalkozási csoport szerinti összetétele sajátos jellegzetességeket mutat: az iskolai végzettség, illetve a társa-

dalmi réteg emelkedésével csökken az együttélés kapcsolatok gyakorisága. Az élettársi kapcsolatban élő nők foglalkozási szerinti vizsgálata eredményezte a magyar helyzet specialitásának talán legfontosabb mutatóját: Magyarországon az élettársi kapcsolatban élő nők 80 százaléka fizikai foglalkozású.” (11–13. oldal)

Serdülőkorban szült anyák társadalmi, demográfiai jellemzőinek longitudinális vizsgálata

Szerzők: Pongrácz Tiborné és S. Molnár Edit
KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Jelentései 53. Budapest, 1994/4, 216 oldal.

„Van a családalapításnak egy különleges fajtája. Ez az a helyzet, amikor az érintett felek – házastársak vagy élettársak, partnerek – mindenekelőtt a nő – szokatlanul, rendkívül fiatal életkorában jön létre az új család. Akkor, amikor a nő még a nagykorúságát sem érte el; serdülőkorú, vagyis családalapításra sem egzisztenciálisan, sem biológiailag, sem pszichikusan nincs igazán felkészülve. A családalapítás elsődleges indítéka ezekben az esetekben az, hogy a serdülőkorú nő – szándékosan, gyermeket kívánva, vagy éppen ennek lehetőségére nem is számítva – teherbe esik, és terhessége gyermekszüléssel végződik.” (7. oldal)

„Megállapíthatjuk, hogy a serdülőkorban szülő nők meghatározó része esetében olyan társadalmi rétegről van szó, amelyben az élettársi kapcsolat, mint életforma elfogadottabb, és az érintettek egyéni életén belül több, egymást követő élettársi kapcsolat létesítése sem szokatlan. Mégis azt tapasztaljuk, hogy ha a szülés házasságon kívül történik, az első gyermek megszületése utáni rövidebb-hosszabb időszakban két-fajta életvezetési stílus valósul meg. Főképp a cigány etnikumhoz tartozó anyák körében – de ott is csak egy szűk rétegben – jellemző az élettársi kapcsolatok tartós fennmaradása. Tapasztalatunk szerint ezekben az esetekben az élettársi kapcsolat minden szempontból 'házasságként' működik, fennállása semmiképpen sem magyarázható a 'modernnek tűnő' életforma, a 'divat' követésével. Úgy gondoljuk, a szociálpolitikának, a családpolitikának nagy toleranciával kell kezelnie ezt. Az első ízben serdülőkorban, élettársi kapcsolatból gyermeket szült nők többségére azonban nem ez jellemző. Kapcsolatukat élettársukkal igyekeznek házassággal legalizálni, ha ez nem sikerül, akkor pedig

előbb-utóbb új kapcsolatot találnak, és igyekeznek férjhez menni. Ez minden szempontból szerencsés megoldás. Kutatásunk is alátámasztja, hogy a törvényes házasság az anya egzisztenciája, a gyermekek nevelkedése szempontjából is jobb feltételeket biztosít. Ennek az életvezetési tervnek a támogatása kiemelten fontos, ezt különböző családi tanácsadó szolgáltatások is javasolhatnák a fiatal anya számára. De szükség lenne arra is, hogy maga a népesedéspolitika, családpolitika alkalmazzon olyan megoldási formákat, eszközöket, amelyek prioritásokat nyújtanak a törvényes házasság számára.” (15–16. oldal)

Látom, Kovácsné, megint kijött a férjét piszkálni
www.netrejtveny/nevjegy, 2003, Barát József

A tanulmány fejezetei:

Az első ízen serdülőkorban szülő nők társadalmi összetétele és életkörülményei tíz évvel az első gyermek megszületése után;

Az 1983-ban serdülőkorban gyermeket szült nők családiállapot-változásai 1983–1993 között. Milyen okok vezettek az első gyermek apjával való kapcsolat megromlásához?

A serdülőkorban megkezdett szülések néhány egészségügyi vonatkozása;

Védekezési gyakorlat – szexuális/védekezési ismeretek;

Családalapítás serdülőkorban; Hogyan látják ezt az érintettek 10 évvel az első gyermekszülés után?

Az első ízen serdülőkorban szülő anyák 1983–1993 között született gyermekeinek nevelkedési körülményei;

A serdülőkori szülések következményeit, a családi életet hosszabb távon befolyásoló hatásait magyarázó társadalmi-demográfiai tényezők elemzése.

A halandóság területi eltérései Magyarországon 1959/60–1992

Szerző: Daróczi Etelka.

KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Jelentései 60. Budapest, 1997/1, 156 oldal.

A tanulmány vizsgálja a halandóság területi szerkezetét, leírja és ezek változását és összefüggést mutat ki a megyék társadalmi és környezeti jellemzői, illetve a halandóság megyei szintjei között. Az életeriélelem elemzése kiterjed mindkét nem megyénkénti halandósági szintjeire, a halandósági tábla mutatói közül az elhalálozási valószínűségekre, a születéskor, a 15 és a 45 éves életkorban várható élettartamokra. A mondanót 54 térkép illusztrálja.

Az ökológiai különbségek értelmezése három fő részből áll. Az első a születéskor, a 15 és a 45 éves életkorban várható élettartamok időbeli alakulását, a területi különbségek csökkenését/növekedését vizsgálja külön a férfiakra és külön a nőkre, illetve a férfiaknak a nőkéhez viszonyított többéthalandósága szempontjából az 1959/60, 1974, 1984 és 1992 években. „A két nem várható élettartamai közötti megyei korreláció ... a naptári idő múlásával ... erősödik, a halandóság térszerkezete egyszerűsödik. A vizsgált három évtized végén a férfiak és a nők életeriélelemin területi mintája jobban hasonlít egymáshoz, mint az elején. ... A hetvenes és a nyolcvanas évek derekát az jellemzi, hogy az életkor múlásával a férfiak és a nők halandósága közötti kapcsolat gyengül, vagyis a születéskori férfi és női várható élettartamok térszerkezete jobban hasonlít egymásra, mint a felnőttkori. Ez a két nem gyermek- és ifjúkori halandóságának hasonló területi meghatározottságára, míg a 45 éven felüli férfiak és nők megyénként eltérő veszélyeztetettségére ... utal.” (30. oldal)

A második rész azt a kérdést taglalja, milyen szerepet játszott a területi struktúra megváltozása a halandóság országos szintjének emelkedésében 1974 és 1984 között. Az E.M. Kitagawa (1955, 1964) módszerével készült tényezőkre bontás eredménye szerint a halandóság növekedése közel egyformán érintett minden

megyét, a „tér-hatás” szerepe csekély, különösen a középkori férfiak életkilátásainak alakulásában.

A harmadik rész egy genetikai változó (átlagos testmagasság), a társadalmi összetétel, a lakóhely minősége, az anyagi életkörülmények, a lakóhelyi mobilitás és a megelőző egészségügyi gondoskodás megyénkénti mutatóit mint független változókat hozza összefüggésbe a férfi és női halandóság 1990–1992-es megyei szintjeivel, és az alábbi megállapításokat teszi:

1. A népesség társadalmi összetétele a halandóság területi eltéréseinek legáltalánosabb tényezője, amelynek viszonylagos súlya a csecsemőhalandóság varianciájának magyarázatában a legnagyobb, és szerepe van a felnőtt férfi és női halandóság területi eltéréseinek magyarázatában is.

2. A férfi halandóság lakosság társadalmi összetételétől függetlenül is hatással van a halandóság területi eltéréseire. A magasabb életkorok halandósága területileg determináltabb, különös tekintettel a környezet-szennyező iparok jelenlétére, amelyek kártékony hatása az expozíció hosszával nő.

3. A lakóhely halandóság érzékenyebben reagál a társadalmi és környezeti hatásokra, a pozitívakra és a negatívakra egyaránt, mint a női.

4. A genetikai információ újabb dimenzióval segíti a halandóság területi eltéréseinek megértését. Az átlagos testmagasság a várható élettartammal pozitív kapcsolatot mutat, ami ökológiai vizsgálatban is kimutatható.” (51. oldal)

Haza csak egy van?

Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994)

Szerző: Tóth Pál Péter.

PÜSKI, Budapest, 1997, 238 oldal.

„A rendszerváltoztatással szoros összefüggésben, annak részeként ... a nemzetközi vándorlás területén a Dunamendence országában is új, korábban nem remélt, addig tiltott, ismeretlen folyamatok, összefüggések váltak meghatározókká. A világban lejártszódó folyamatoktól való évtizedeken át tartó elzártság lazulásával, majd megszűnésével a helyzet először lassan, majd 1990-től radikálisan megváltozott.” (9. oldal) A Magyarországra irányuló vándorlással kapcsolatban a szerző célja annak a kérdéskörnek a tisztázása, hogy „Magyarországnak szembe kell-e néznie azzal a problémával egykoron, hogy a magyartól eltérő bevándorló népelemnek és azok lezármazottjainak kritikus tömege már minőségileg befolyásolja az ország népességének származás szerinti összetételét? Mindezekkel összefüggésben szükséges-e a kérdés felvetődik fel az a kérdés is, hogy a bevándorlók hogyan és mennyiben tudnak azonosulni a magyarsággal, milyen hatást váltanak ki, mit erősítenek meg, mérsékelnek vagy gyengítenek a magyar népességet jellemző folyamatok, meghatározottságok közül. Azaz milyen egyensúly alakul ki a bevándorlók integrálódása, asszimilálódása és a másság elfogadása között? Hasonló folyamatok játszódnak-e nálunk is, mint azokban az országokban, ahol az utolsó egy, másfél évtized kivételével a befogadó ország népességéhez való asszimilálódás volt a jellemző, és ahol jelenleg már a teljes azonosulás igénye helyett a saját identitás megőrzése, a befogadó társadalom pluralizálódása kerül előtérbe?” (13. oldal)

„Az elemzés első része a Menekültügyi és Migrációs Hivatal, az Országos Rendőrfőkapitányság (ORFK) Gazdasági és Informatikai Főigazgatósága Számítástechnikai Csoportja és a Belügyminisztérium Állampolgársági Főosztálya által rendelkezésünkre bocsátott adatokra támaszkodik. Ebben a részben, mely három fejezetre oszlik, az adatok feldolgozását követően a folyamatok

leírására, értelmezésére, az adatok statisztikai elemzésére, illetve az adatok által lehetővé tett belső összefüggések feltárására törekedtünk. Az elemzés második része az 1995-ben végzett kérdőíves szociológiai vizsgálat eredményeit tartalmazza. A vizsgálat keretében azokat a személyeket kerestük meg, akik 1993-ban az állampolgárság megszerzése érdekében kérelmet nyújtottak be a magyar hatóságokhoz.” (15. oldal)

„A kérdőív négy kérdésblokkban 156 kérdést és kérdésenként számos alkérdést tartalmaz. Ez azt jelenti, hogy összesen 702 kérdésre adott válaszok alapján lehetett az elemzést elkészíteni. Az első blokkhoz tartozó 63 kérdés a megkérdezett, a megkérdezett szülei, az apai és az anyai nagypapja személyi adataira, valamint állampolgárságukra, anyanyelvükre, nemzetiségükre, vallásukra, iskolai végzettségükre, idegen nyelvismeretükre és foglalkozásukra vonatkozott. A második kérdésblokk ... segítségével azt kívántuk feltárni, hogy a megkérdezettek milyen körülmények között életek, mielőtt arra az elhatározásra jutottak, hogy elhagyják szülőföldjüket, azt az országot, amelyben addig éltek. A harmadik kérdésblokk ... azokra az érzelmi, politikai és egzisztenciális, rokon, baráti viszonyrendszerekre vonatkozott, amelyekből az állampolgárság-váltás okait szertartuk volna megismerni. Végezetül pedig a negyedik blokkal ... a megkérdezett jelenlegi helyzetét feltáró adatokat kívántunk összegyűjteni.” (23. oldal)

„1993-ban összesen 11 605 állampolgársági kérelmet nyújtottak be Magyarországon, ebből 3825-öt a Dunántúlon, 3963-at a Tiszántúlon, 3817-et pedig Budapesten. ... Három megyében: Bács-Kiskunban (564), Csongrádban (884) és Hajdú-Biharban (604) a kérelmezők száma ötszáz fölött volt, a többi megyében pedig száz-négy száz között mozgott. ... A kutatás során, a vizsgálat célkitűzésének megfelelően összesen 700 kérdőíves interjút kívántunk készíteni. ... Annak érdekében, hogy a mintába kerültek az összes kérelmezők összetételét reprezentálják, mindenekelőtt arra törekedtünk, hogy a megkérdezettek állampolgárság szerinti összetétele megfeleljen a kérelmet benyújtók összetételének.” (24–25. oldal)

Az eredményeket „A jövőendő állampolgár” című fejezetben ismerteti a szerző. Ebből emelünk ki az iskolai végzettségre vonatkozó néhány megállapítást: „... a kérelmezők között ... nem volt olyan személy, aki nem járt általános iskolába. Köztük azoknak az aránya is jelentéktelen, akiknek csak alapfokú végzettségük van (5,2%), illetve akik befejezett iskolai végzettséggel nem rendelkeznek (0,6%). Amennyiben a megkérdezettek és szülei iskolai végzettségét összehasonlítjuk, egyértelmű az a változás, ami a két generáció között az iskolázottság területén bekövetkezett. ... Ki kell emelnünk a csak alapfokú végzettséggel rendelkezők szülőkhöz viszonyított arányának jelentős csökkenését, az érettségi vizsgával rendelkezők számának megkétszereződését, és a felsőfokú végzettségűek arányának másfélszeresére növekedését.” (140–141. oldal)

A megkérdezettek és szülei iskolai végzettség szerinti megoszlása

Iskolai végzettség	A megkérdezett	Az apa	Az anyja
	végzettsége (%)		
Nem jár iskolába	–	0,7	1,2
Nincs befejezett	0,6	3,1	5,4
Alapfokú	5,2	18,6	40,6
Szakmai végzettség	14,9	28,4	10,9
Érettségizett	44,8	22,5	25,8
Felsőfokú	34,3	22,4	14,1
Nem tudja	–	2,8	1,6
Nincs adat	0,3	1,5	0,3

Korfa – népesedési hírlével

ISSN 1586-7684

Kiadja: a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet

Felelős kiadó: Spéder Zsolt igazgató

Szerkesztő: Daróczi Etelka, daroczi@mallopp.ksh.hu,

Tipográfia és tördelés: Élethei Bt., elofej@axelero.hu

A Szerkesztőség címe: 1149 Budapest, Angol u. 77.

Telefon: 383-3535, Fax: 383-3111

Megjelenik évente 4 alkalommal.